

BESZÉLGETÉSEK

FEDINEC CSILLA* – HALÁSZ IVÁN**

KISEBBSÉGI LIBIKÓKA

Interjú Tóth Mihály ukrainai jogással
közéleti és politikai szerepekről

Tóth Mihály 1954-ben született Kárpátalján. 1987 és 1989 között Beregszász város polgármestere, 1992 és 1994 között pedig elnöki megbízott a Beregszászi járásban, majd 1994 és 1998 között a kijevei parlament képviselője volt. Számos társadalmi funkciója közül az egyik legfontosabb az Ukrainai Magyar Demokratikus Szövetségben betöltött tiszteletbeli elnöki poszt. 2001 óta az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Legfontosabb „identitása”, hogy kisebbségi jogi szakértő, a gyakorlatban is részt vesz az ukrainai jogalkotásban.

Említetted egyszer, hogy fiatal korodban naplót írtál. Bár emlékeid szerint a valós tapasztalataid rögzítetted annak idején, mégis, a sok évvel későbbi újraolvasáskor azzal a különös dologgal szembesültél, hogy nem úgy emlékszel a dolgokra, ahogyan a naplóban leírtad. Megélni az adott időpontban bizonyos dolgokat, illetve utólag visszatekinteni ezekre a dolgokra – mindkettő hiteles pozíció, de nem mindig vannak egymással szinkronban.

---

* MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézete. E-mail: fedinec.csilla@tk.mta.hu

** MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete. E-mail: halasz.ivan@tk.mta.hu

Igen, volt, van egy ilyen élményem. Egyetlen egy időszak van, amikor naplót vezettem: 1977–1979 között, egy nagyon érdekes helyen. Már diploma volt a kezemben, amikor besoroztak a hadseregbe és két évig katonamérnökként dolgoztam a Bajkál–Amur-vasútvonal (BAM) építésén. Csodás élmények voltak, nagyon örülök neki, hogy akkor írogattam. Közel két évtized után került ismét a kezembe a notesz. Elkezdtem olvasni, és valóban olyan érzésem támadt, hogy igen, emlékszem ezekre a dolgokra, de másképp értékelem őket. Tehát másképp emlékszem rá. Maguk a tények, azok valahol helyénvalóak, de mintha most másképp élném meg azt, amit akkor leírtam. A hitelességhez nem férhet kétség, mert azt és úgy írtam, ahogy gondoltam, éreztem. És ez biztosan valamilyen relevanciával a mai, múltidéző beszélgetésünkre is érvényes.

Nyilván minden ember életpályáját mélyen meghatározza az, hogy honnan, milyen közegből jött. Kezdjük a családi környezettel, hol születettél, hol jártál iskolába.

Azt hiszem, hogy az életem egyik meghatározó tényezője, hogy mindig mozgásban voltam. A családommal, melyben születtem, és azzal is, melyet már a nejemmel alapítottunk, mindig mozgásban voltunk-vagyunk, valahogy sohasem sikerül huzamosabb ideig egy helyen élni. Bár zápszonyi vagyok, apai-anyai felmenőim mind zápszonyiak, és születésemkor már laktuk ottani családi házunkat, de mivel 1954-ben a szomszédos Kaszonyban, a szülőotthonban jöttem a világra, ezért e község (hajdanán mezőváros) szülöttjének lettem anyakönyvezve. Azt hiszem, hogy még 2 éves sem voltam, amikor elköltöztünk először Szürtébe, aztán pedig Munkácsra, követve édesapám munkahelyeit az állami dohánykészletező rendszerben, melyeket népnyelven „dohánybevéltónak” neveztek. Lényegében a kora gyermekkorom Munkácson telt, ott kezdtem az iskolát. A munkácsi dohánybevéltő telep udvarában volt a szolgálati lakásunk. Amikor el kellett hagynunk, olyan volt, mint a kiűzetés a paradicsomból. Édesapámat feljelentették, hogy szolgálati lakást használ, miközben a faluban van háza. Választania kellett: vagy eladja a házat a faluban, vagy pedig fel kell adni a szolgálati lakást. A falut választottuk, mert a negyedhektárnyi szőlő és a gyümölcsös már termett, és ez abban az időben nagyon jelentős jövedelemkiegészítő lehetőség volt. Így aztán a továbbiakban már a

zápszonyi általános iskolába jártam. Itt orosz tannyelvű párhuzamos osztályok is voltak, s 5. osztálytól én is ilyenbe jártam. Igazából nem volt nagy különbség a kettő között, a párhuzamos osztályokban is ugyanazok a tanárok tanítottak, talán csak az orosz próbálták meg mélyebben oktatni. A középiskolát már Beregszászban jártam, tudatos választás volt, hogy az orosz tannyelvű iskolában. Azt is elmondom, miért. Az 1960-as években mifelénk minden fiúgyerek űrhajós akart lenni, én is, s úgy gondoltam, hogy ehhez jól meg kell tanulni oroszul. Az űrhajózáshoz előbb vadászpilóta iskolát kellett végezni, amihez a stabil orosz nyelvtudás elengedhetetlenül szükséges volt. Hozzá kell tennem, hogy koragyermekkoromban Munkácson két évig jártam szláv óvodába. Valószínűleg az óvoda nyelvi élményei és a középiskola együtt adta meg ahhoz a nyelvtudáshoz az alapot, amivel a későbbiekben tudtam érvényesülni.

Mit jelent a szláv nyelvű óvoda?

Olyan intézmény, ahol a helyi szláv nyelvet, a ruszint beszélő személyzet volt többségben, de volt, aki az ukránt, és volt, aki az oroszot beszélt. Ugyanakkor, emlékeim szerint, magyarul ott senki sem beszélt. Én abban az időben egyáltalán nem tudtam különbséget tenni e nyelvek között, hiszen mindegyik teljesen ismeretlen volt számomra. A mai napig élnek bennem bizonyos szavak, például a „de pered” – most már tudom, hogy azt jelenti, „hol az eleje”. A gyerekek ébredéskor felsorakoznak és kérdik az óvónőtől, hogy hol a nadrágjuk eleje. A „de pered” volt talán az első olyan kifejezés, ami megragadt az agyamban, mint nem magyar szó. Az, hogy az óvodában senki sem beszélt magyarul, azért volt számomra furcsa, mert Munkács zömében magyar városnak tűnt nékem, hiszen velünk szinte mindenki magyarul beszélt. Amikor már felnőtt fejjel visszagondoltam az utcabeli szomszédjainkra, rájöttem, hogy talán két-három család volt csak magyar, a többiek ruszinok, svábok, szlovákok, zsidók vagy bolgárok voltak. Hogy otthon hogy beszéltek, azt nem tudom egészen biztosan, de halványan az él bennem, hogy a zsidók, a svábok és a szlovákok egymás között magyarul, a ruszinok pedig ruszinul beszéltek a gyerekeikkel a családban. De mondjuk a piacon, a futballmeccsen vagy a baráti társaságokban, ahova eljártunk, szinte mindig mindenki magyarul beszélt. Ezért gondoltam, hogy itt mindenki magyar. Később a

szakirodalomból derült ki számomra, hogy sem korábban, sem akkor nem volt magyar többség Munkácson. Azt hiszem, hogy ez a magyarul beszélési kedv az 1950–60-as években abból a gondolatból táplálkozott, hogy bárhová is tartozik most ez a vidék, végeredményben ez mégiscsak Magyarország. Hiszen voltak itt csehek, elmentek. Most itt vannak az oroszok – azok is elmennek előbb-utóbb, és úgyis Magyarország lesz ebből. Úgy vélem, hogy nem csak a magyar etnikumúak, de a helybéli nem magyarok egy jelentős részének magyaros nemzettudata is nagyrészt erre épült – legalábbis abban az időben. Evidenciának tűnt, hogy ez is csak egy korszak, ami el fog múlni. A 1970-es és a további években azonban ez a gondolat kikopik, hordozói kihalnak.

Beregszászban az orosz középiskola ezek szerint saját elhatározás volt. De miért jártál Zápszonyban orosz osztályba?

A szülők döntése volt, hogy a nővéremmel együtt az orosz osztályba járjunk. Édesapám részéről egészen biztosan, mert határozott élettapasztalata volt, hogy óriási hátrány származik abból, ha valaki ebben a közegeben képtelen megfogni az orosz nyelvet (felnőttfejjel számára ez nem sikerült). Úgy érezte, ha a nővéremmel együtt ezzel a problémával szembesülünk, akkor semmi lehetőségünk nem lesz arra, hogy kettőről háromra tudjunk jutni. Pedig azt egész biztosan tudom, hogy a családunk rendszeridegen volt. Sok oknál fogva. Ilyen volt édesapám katonai továbbszolgáloi múltja: 1918-as születésű volt, és amikor 1938 novemberében bejöttek a magyarok, pár hónappal később besorozták, azt hiszem a 13-as hegyivadászokhoz Rahóra. Ott lett továbbszolgáló, ott végezte el már katonaként a polgárit, tiszthelyettesi szintig vitte, aztán frontszolgálat, aztán hadifogságból került haza. Mind édesapám, mind édesanyám családjai kárvallottjai voltak a háború utáni állam-és rendszerváltásnak. A nyelvi kérdés édesapámnál a munkahelyi problémái miatt csúcsosodtak ki a családban. A polgáriját nem ismerték el. Ahhoz, hogy ezt a középhivatalnoki beosztást be tudja tölteni, legalább egy technikumot el kellett volna végeznie. El nem lehet mondani, hogy mit összeszenvedett, hogy azt a 3 éves képzést 6 vagy 7 év alatt megcsinálja, megszerezze a szükséges papírost. És mindennek az oka az volt, hogy nem beszélte a nyelvet.

Miért éppen Dnyepropetrovszk?

Nem feledkeztem meg a repülési terveimről, de a pályaválasztási-továbbtanulási döntésemnél talán először kellett életemben szembesülnöm az etnikai diszkrimináció problémájával. A szovjet rendszerben ugyanis számos életpálya lehetősége volt nemzetiségi és/vagy osztály-hovatartozáshoz kötve. Például a jogi vagy külügyér pályára felkészítő képzésben való részesülés szinte kizárólagosan a járási párt-, illetve komszomolbizottság ajánlásával volt elérhető. A soknemzetiségű birodalom polgárait nemzetiségi szempontból megbízhatókra és kevésbé megbízhatókra tagolták. Utóbbiak közé tartoztak többek között azok, akik nemzetei a II. világháború frontjain a győztes hatalmak ellen harcoltak, illetve a háború alatt tanúbizonyságát tették a birodalommal, illetve a rendszerrel szembeni illojalitásuknak, aminek következményeként ilyen vagy olyan formában kollektív megtorlások elszenvedői lettek. Ez utóbbiak között voltak a kárpátaljai magyarok is. Ez a hozzáállás, természetesen, érezte hatását az állambiztonsággal összefüggő foglalkozások területén, így a hadseregben is. Például etnikai származásától függetlenül bárki előtt nyitva állt a karrier lehetősége a műszaki-mérnöki alakatoknál, de a stratégiai rakétásoknál vagy a légierőnél már nem mindig volt így. E területeken a megszorítások és a megengedések váltogatták egymást, függően a belpolitikai vagy a nemzetközi helyzet „fokozódásától”. Sajnos (akkori gondolkodásom szerint), és talán szerencsémre (így utólag), abban az évben (1972), amikor jelentkeztem volna pilótának, az én nemzetiséggemmel éppen „nem repültek”. Így kézenfekvő volt, hogy a Dnyepropetrovszki Közlekedési Főiskolán végzős hallgató unokatestvérem javaslatára oda jelentkeztem, már csak azért is, mert ott ugyanazon tantárgyakból (matematika, fizika) kellett felvételizni, melyekből egyébként is készültem.

A családban felmerült, hogy átköltözik Magyarországra? Miért maradtak ott?

Családunk esetében ez fel sem merülhetett. Az akkori rend szerint a kivándorlás csak családegyesítés címén, közvetlen rokonhoz (szülő, testvér) volt lehetséges. Ilyennel mi nem rendelkezünk. A II. világháborút követően a kárpátaljai magyarok számára a repatriálás lehetősége nem volt felkínálva. Ahogy a határt lezárták, mindenki szovjet állampolgár lett. Ilyen lehetőség csak a

Csehszlovákiából Kárpátaljára telepítetteknek volt felkínálva, valamint azoknak, akik vitézkedtek a Ludvík Svoboda-féle hadtestben. Nékik volt optálási lehetőségük.

Az én édesapám sztorija abban különbözött a másokétól, hogy miután hazajött a szovjet lágerből, gyakran átjárt a határon, ami akkor még könnyen átjárható volt, a csempészet pedig a mi vidékünkön mindig kifizetődő üzletágnak számított, egyébként ma is az. Akkoriban például szalonnát vittek a magyar oldalra, visszafelé gabonafélét hoztak. Mindig esténként átsétáltak a rokonokhoz a másik faluba a batyuval. Édesapám is ezt csinálta. S egy idő után kint maradt Magyarországon. 1947-ben, amikor nagymamám meghalt, akkor hazajött a temetésre. Visszaúton elcsípték, pár hónapra bezárták, és többé már nem engedték vissza. 1949-ben nősült meg. Bennünket, gyerekeket kettős morálban neveltek. Ez abból állt, hogy azt mondták, mindent úgy kell mondani, ahogyan az iskolában tanítják, de közben tudnunk kell, hogy az valójában nem úgy van. Mert most ilyen élet van, és ezt így kell csinálni. Ha az ember ugyanazt fogja mondani, amit gondol, abból csak bajok lesznek. Viszont tudni kell azt is, hogy mi a lényege a dolgoknak, és nem kell elfogadni mindig azt, amit éppen aktuálisan traktálnak számunkra. A középiskolát viszonylag jó eredménnyel végeztem el, s utána ismét költöztem, Dnyepropetrovszkba, a főiskolára, öt évre.

Volt az életedben foci is, zene is. Hogyan kezd el egy fiú zongorázni?

Mindig csináld azt, amit mindenki csinál. Valószínűleg van bennem valamilyen majmolási hajlam is. Mindent csináltam. Fényképészettel is foglalkoztam. A muzsikát és a focit viszont imádtam. Igazából egyiket sem tudtam valóban elsajátítani, egyiket sem tanultam meg igazán – bár például végigcsináltam a zeneiskolát zongora szakon. Amit egy végzős zongoristának tudnia kell, azt tudtam is művelni a zongorán. Még főiskolás koromban is kísértem hegedűsöket és egyéb zongoraműveleteket csináltam. Talán fél évig a karnak az esztrád együttesében is muzsikáltam. De igazából zenész nem lettem sosem, és így volt a labdarúgással is. Valószínűleg nem voltak meg az adottságaim, de ennek ellenére imádtam csinálni.

Milyenek voltak a dnyepropetrovszki főiskolai évek? Ez már szintiszta orosz környezet volt.

Nyelvileg a környezet kifejezetten orosz volt. A főiskola az ún. összszovjet jelentőségű oktatási intézményekhez tartozott, közvetlenül a szovjet közlekedési minisztériumnak volt alárendelve, a leningrádi és a moszkvai után ez volt a harmadik legnagyobb presztízssű felsőoktatási intézménye az ágazatnak. Igyekezett a tanári kar is így viszonyulni hozzá. Nagyon egyértelmű volt az, hogy ha a diák a szükséges minimumot nem tudta teljesíteni a meghatározó tantárgyakból, akkor ott nem tanulhatott. Apuka/anyuka protekcióval legfeljebb áthelyeztethette máshová tanulni a csemetét.

Felvételinél is érvényes volt ez?

Felvételinél a szaktantárgyak mellett fogalmazást vagy tollbamondást kellett írni. Tollbamondást az írhatott, aki nem a köztársaság nyelvén, vagy nem orosz nyelven oktató iskolába járt, tehát rám, az orosz tannyelvű iskola végzettjére ez a „kedvezmény” nem vonatkozott. Orosz nyelven fogalmazást írni nem volt az erősségem. Ez volt az utolsó vizsga, minek utána botrány tört ki a Vasútépítő Karon. Állítólag azok, akik nem buktak meg a fogalmazáson, majdnem mind nőneműek voltak. A dékán a haját tépte, hogy ez egy férfi szak, hol vannak a fiúk? A fiúk zömükben megbuktak, és igen valószínű, hogy az eredményhirdetés előtti éjszakán módosultak a nyelv-irodalom írásbeli vizsgaeredmények. Nem zárom ki, hogy ennek én is a haszonélvezője lehettem, mert nehezen tudom képzelni, hogy kevesebb, mint 3 helyesírási hibát ejtettem volna, ami a bukást jelentette. Amennyiben ez így volt, akkor ez lehetett az első pozitív diszkriminációs élményem.

Kik voltak a diáktársaid, honnan származtak a többiek?

Kezdetektől óriási élmény és kihívás volt számomra a főiskola, már csak azért is, mert szinte gyerekfejjel olyan távolra kerültem otthonról, hogy csak vakációidőben, illetve a néha előforduló több kimenőnapos ünnepek alkalmából tudtam hazalátogatni. A diáktársaim egy része az iskola után volt, másik része már kiszolgált a hadseregben, hozzám és a hozzám hasonlókhöz képest meglelt férfiak voltak. Voltak diákok Ukrajnából és azon kívülről is. A kollégiumi szobában hatan laktunk, mindnyájan iskolautáni tejfelesszájúak. Velem együtt négyen Ukrajnából. Aztán volt egy oroszországi, Moszkva mellől származó gyerek, aki végül is nem

fejezte be velünk a főiskolát. A hatodik pedig egy a Grúziából érkező „ógörög” fiatalember, Alekszandr Szokratovics Almanov igazi egzotikum volt. Az ó-történelmi időből ott maradt görögök leszármazottja, teljesen görög tudattal. Ő arról volt nálunk híres, hogy mindig jelölt volt. Sportmester jelölt, mert zseniálisan kötöttfogás-birkózott. Gyenge tanulmányi eredményei miatt állandóan jelölték az ösztöndíjtól való megfosztásra, valamint előfordult, hogy a főiskoláról való kizárásra is, ami végül is sohasem történt meg. A főiskola presztízséhez nem csak a jól képzett mérnökök, de a diákok kiváló sporteredményei is hozzátartoztak, ezért szükség volt a tehetséges sportolókra, akiknek a sportteljesítményükhöz megfelelően kellett táplálkozniuk, ez utóbbi ösztöndíj nélkül pedig lehetetlen volt. Ezért esetében olyan is előfordult, hogy a kritikus tantárgyból vizsgáztató tanárt kötelezték, hogy ingyen és bérmentve addig foglalkozzon vele, míg a minimumot nem tudja teljesíteni.

A kollégiumi szobatársaimmal a többnapos ünnepi kimenők alkalmával meglátogattuk egymást. Gyerek fiatalemberként a lányok-ital-bulizás ilyenkor elsőrendű elfoglaltság, és természetesen a megfelelő táplálkozás is fontos, ezért a vendéglátó szülők nagy igyekezettel próbáltak ellátni táplálékkal bennünket. Bárhová mentünk, akár Ukrajnán belül is, mindenütt merőben eltérő gasztronómiai élményben volt részünk. A társaság zápszonyi látogatásakor a nővérem, Irénke szervezte a vendéglátást, mert édesanyám akkor már nem élt. Megdöbbenve észleltem, hogy nálunk volt az egyetlen hely, ahol minden gyerek minden ételt megevett. Másutt valamit meg tudtunk enni a helyi ételekből, valamit nem. Ebből azt a következtetést vontam le akkor, hogy a magyar konyha bizony egy univerzális konyha lehet, mert annak minden ételét mindenki megeszi. Egyébként a főiskola számomra legmegrázóbb negatív élménye is a gasztronómia volt. Amikor odakerültem, az étkezdében nem voltam képes enni. A menzaszag úgy hatott rám, hogy az étel kifelé ment és nem befelé. Ez hónapokig tartott és mindenféle bajaim keletkeztek. Vajas kenyeret, teát, tejet, felvágottat és kolbászokat tudtam csak enni. Hónapokba telt, amire végül eljutottam oda, hogy tudjak rendesen táplálkozni. Érdekes volt, hogy a 3 gyerek közül, akik ukrán faluból voltak, ukrán iskolát végeztek, kettő nagyon hamar, hónapok leforgása alatt adaptálódott az orosz nyelvhez úgy, hogy igazából nem is nagyon szándékoztak már visszatérni az ukránra. Számomra akkor különlegesnek tűnt, hogy a

tanári kar zöme zsidó volt. Ma már tudom, hogy Dnyepropetrovzszkban hagyományosan jelentős számú zsidó közösség élt.

Akkor Ti ezzel tisztában voltatok?

Persze, hogy tudtuk. Nagyon nagy szeretettel és tisztelettel gondolok vissza rájuk, azokra az elmés, jópofa, mai kifejezéssel, kreatív dolgokra, ahogyan tanáraink nagy odaadással tudták előadni tantárgyaikat. Az intézmény szakmai színvonalát tekintve nagy jelentősége volt mind a kimagasló oktatási és kutatási teljesítmények elismerésének, mind az állandó vetélkedésnek, konkurálásnak is. Ez gyakran vett komikus formákat és vált adomák, szállóigék forrásává. Ilyen volt például a két tudóscsillag, Mihail Frischman és Mihail Goldstein professzorok folytonos vetélkedése, ami többnyire egymás tudományos teljesítményének kritikájában öltött testet. Ennek keretében közismert volt Goldstein mondása, hogy „Én nem ismerem Frischman professzort, én egy fényképész Frischmant ismerem”, ami arról szólt, hogy utóbbi „Hogyan működik a pálya a szerelvények alatt” című doktori disszertációja nem matematikai számításokon, hanem fénykép- és filmfelvételeken alapult.

Nem tudom, hogy a tanári kar etnikai összetételének (is) volt-e köszönhető, de tény, hogy nemzetiségi szempontból toleráns közeg fogadott a főiskolán. Bár az akkori közfelfogás szerint a nemzetiségem a német után a második „legellenségesebbnek” számított, és az, hogy különösen az első években a nyelvtudásom messze nem volt tökéletes, emlékezetem szerint nem hogy hátrányomra, inkább előnyömre szolgált. A mai napig él a diáktársaim között egy már szinte szállóigévé vált emlék. Az eset a tanulmányaim kezdetén, a kémia tanszéken az egyik kollokviumi foglalkozáson történt, amikor is elsők között jelentkeztem, hogy megoldottam a leosztott feladatot, amit a kémiatanárnőnk, Szara Lyvovna Ginsburg nagy meglepéssel, az alábbi mondással nyugtázott: „Tóth elvtárs, maga nem tudja a nyelvet, de maga tudja a kémiát. Menjen Tóth elvtárs, én maga után bezárom az ajtót.” Ennek azért volt jelentősége, mert a foglalkozás alatt a laboratóriumi szobát, megelőzendő a „puskázást”, a nyugdíjkorhatáron már jóval túl lévő tanárnő folyamatosan kulcsra zárva tartotta. Az osztály (csoport) felelős (sztárosza) kötelezettsége volt a termet egyesével elhagyó diákok után az ajtó folyamatos újrázárása. Így én kivételes

megtiszteltetésben részesültem, ami úgy rögződött, hogy „ahogy Szara Lyvovna Tóth után bezárta az ajtót”.

Külön kellemes emlékként él bennem az ott tanuló magyar, illetve magyarul beszélő diáktársaimmal való barátkozás. Bár különböző szakokon, különböző évfolyamokon tanultunk, rendszeresen összejártunk, társalogtunk, igyekeztünk segíteni egymáson, gyakran élelemmel, anyagiakkal is. Volt év, hogy 12 főt is számlált kis magyar társaságunk. Legtöbbször a csapiak és a munkácsiak voltak. Többükkel a mai napig él a baráti kapcsolat.

Ugorjunk egy kicsit, a katonaságra, a katonaévekre.

Akkoriban a továbbtanuló fiatalember számára a sikeres felvételi és a diploma kézhezvétele után a nagy sorskihívást a munkahelyi „elosztás” jelentette. Ma már egyre kevesebben emlékeznek arra, hogy a szovjet rendszerben a szakközép- és felsőszintű oktatásban részesültek az oktatási intézmény elvégzése után kötelező hatállyal irányították valamelyik szakirányú vállalathoz, intézményhez, ahol kötelezően legalább három évet kellett ledolgozni. Mivel az én főiskolám „összszovjet” alárendeltségű volt, ezért a nagy birodalom bármely szegletébe szólhatott az ilyen irányítás-küldés. Miután az oktatás keretében a hímnemű diákok hadi kiképzésben is részesültek, ezért számukra az egyik, és leghatékonyabb alternatívát a hadsereg kötelékébe való irányítás jelentette, hiszen így kétévi katonáskodással egy füst alatt tudhattuk le a mindenképpen kötelező sorkatonai szolgálati és a hároméves „ledolgozási” kötelezettséget is. Számomra ez a lehető legjobban sikerült, mert nem csak a katonasághoz, de azon belül a Bajkál–Amur-vasútvonal építkezésén tevékenykedők keretébe is bekerültem. Azért is számított ez sikernek, mert az ottani, hadnagyi rangban való katonáskodás nem csak a szovjet hadseregben a tiszti kar számára biztosított fizetéssel, hanem az úgynevezett „távoli és sarkkörön túli” munka után járó kiemelt bérezéssel és egy sor privilégiummal is járt. Így aztán a BAM építésén való katonai szolgálatom nem csak számos csodálatos, gyakran extrém és megrázó élményt hozott, de anyagilag is igen jól jártam. Két év után 7 000 rubellel jöttem haza, ami számomra akkor igencsak sok pénz volt. Második év második felében, miután soron kívül megkaptam a főhadnagyi rangot és kineveztek a hadosztály geodétaképző századának parancsnokává, a bérezésem 830 rubelt tett ki havonta. És arról kerültem vissza utána

Kárpátaljára 112 rubeles fizetésre – ami szintén megrázó dolog volt. A hadseregben az első másfél évet utászszakasz parancsnokaként dolgoztam, melynek szabályzat szerinti létszáma 36 fő kellett, hogy legyen. Úgy emlékszem, hogy a létszám soha sem volt teljes, és többnyire úgy kb. 30 emberért voltam felelős, őket kellett oktatnom és dolgoztatnom is. Csodálatos volt, hogy ezek 18 nemzetiségből kerültek ki – én voltam a 19. nemzetiség. Ott találkoztam például azzal, hogy létezik az ujjur nemzetiség – mi több, az ujjurok úgy tudják, hogy ők a magyaroknak rokonaik. Ezt az ujjur kiskatonám magyarázta el nekem. Ott valamiért mindenkinek fontos volt a saját és a mások nemzeti hovatartozása – mindenkiről tudtuk, hogy kinek vallja magát, illetve kiként van nyilvántartva.

Volt ebből feszültség, hogy ki milyen nemzetiségű?

Igen is, meg nem is. Talán leginkább a kaukázusiakra és a közép-ázsiaiakra volt jellemző a bandázás, és az egymással való kollektív konkurálás, ami bizonyos élethelyzetekben a tettelegességig is fajult. De arra is volt példa, hogy az utóbbiak összefogtak a szlávok (fehérek) ellen. Külön csoportként viselkedtek a baltikumiak és a németek. Szakmai szakosodás is észlelhető volt. A konyhán például mindig az üzbégek dolgoztak. Ők számítottak a jó szakácsoknak, biztosították az etnikai folytonosságot: az idősebb üzbég katona magához vette az újakat és betanította őket. Érdekes volt megfigyelni, hogy az altisztek és a zászlósok zöme mind a sorállományban, mind a továbbszolgálók között ukránokból verbuválódott. A tisztikar teljesen vegyes volt. Alakulatomnál orosz és ukrán nemzetiségűeken kívül szolgált belorusz, tatár, csuvas, azerbajdzsán, abház, zsidó, örmény származású tiszt is. A brigád, illetve a hadtestparancsnokság állományában már érezhető volt az egyértelmű szláv (orosz, ukrán, belorusz) túlsúly.

Ugyanakkor a szolgálati kötelezettségek és a megfelelő munkavégzés szempontjaiból, meglátásom szerint, nem volt jelentősége a nemzetiségi hovatartozásnak. Bár igyekeztek odafigyelni arra, hogy egy-egy alegységen-egységen belül ne hogy valamelyik etnikum túlsúlyba kerüljön, a személyi állomány kiválasztásánál nem a nemzetiség, hanem a családi helyzet számított kritériumnak. Jószándékú, idősebb katonatiszt kollégák hívták fel a figyelmet arra, hogy a besorozott kiskatona jellemét illetően nem lényeges, hogy milyen a nemzetisége, milyen az iskolázottsága, két

dologra kell odafigyelni: 1. teljes családból, és 2. lehetőleg faluból jöjjön. Ha az a gyerek teljes családból és faluhelyről jön, akkor az nagy valószínűséggel kezelhető emberanyag, akinek az értékrendje többnyire a helyén van. De amennyiben az a fiatalember nem teljes családból, netalán városból/nagyvárosból, vagy Isten ments', fővárosból érkezik, akkor az az ember nagy valószínűséggel kezelhetetlen, semmilyen rendbe be nem állítható, semmilyen közös tevékenységre nem fogható. Csak problémát és bajt hordoz magában. Elenyésző számú kivételtől eltekintve szerény tapasztalatom visszaigazolta ezen állítás helyességét. A falusi teljes családból származó gyerekek zöme a nyelvet is elsajátította és többnyire együttműködő volt. A leginkább nyelvet nem tudó, az azeri Nahicseván tartományból származó kiskatonámat Allah Alahverdinek hívták (bocsánat az esetleges fonetikus pontatlanságért). A bokszoló Klicsko-típusú, kétméteres óriás volt, csupa izom, csodálatos gyerek, aki érkezésekor két szót tudott oroszul: „Azerbajdzsan” és „Baku”. Néhány hónap leforgása alatt kiváló katona és élmunkás vált belőle. Vele esett meg az a kuriózum, hogy az életben való tájékozatlansága, történetesen, hogy soha nem utazott vasúton, és nem tudta hogyan kell igénybe venni ezt a közlekedési eszközt, megakadályozta abban, hogy élni tudjon a legénység számára ott hozzáférhető legnagyobb elismeréssel – a szabadságolás lehetőségével. Így hiába szavazta meg egyhangúlag a zászlóalj komszomolgyülése a szabadságolását, készíttetek számára az ezermester katonatársak nagy testére illő díszegyenruhát és szállították ki a tindai vasútállomásra – elutazni nem tudott. Három nap elteltével az elkeseredett és beborostásodott Alahverdire ott talált rá századparancsnokunk. Amikor megkérdezte tőle, hogy „Mit csinálsz itt, ember?”, azt válaszolta: „Főhadnagy elvtárs, én nem tudom, mit csinálni, én egyedül vagyok és van nekem 2 jegy”. Az utazási okmány ugyanis két külön papirosból állt.

Az elmondásod alapján a Szovjetunió kicsit olyan volt, mint egy multikulti Amerika. Valóban el lehet ezt mondani, lehetett ezzel a hétköznapiakban az utcán találkozni?

Én azt hiszem, hogy igen, általános jelenség volt a multikulturalizmus, és a hivatalos propaganda is ezt lépten nyomon kidomborította – mindemellett érezhető volt a szinte természetes „ruszki” (orosz) dominancia, mint integráló és asszimiláló tényező.

Az orosz volt a domináns nyelv, kultúra, amely felé mindenkinek igazodnia kell. Ugyanakkor ott volt az ún. ötös „graffa” – a személyi kártonok 5. pontja –, ahol mindenkinek kötelezően beírták a nemzetiségét, ami ugyancsak kötelezően megjelent a személyi igazolványban, a paszportban is. És ez nem lehetett más, mint a szülők, illetve vegyes etnikumú család sarja esetében az egyik szülő nemzetisége. Ami egyébként az önkéntes asszimilációt gátló adminisztratív tényezőként is értékelhető. Bár van egy iskolatársam, aki annak ellenére, hogy ukrán és belorusz szülők gyermeke, oroszként lett nyilvántartva. Létezett az ún. „5. pont problémája” kifejezés, ami bizonyos nemzetiségi alapú korlátozást jelentett. Ilyen probléma merült fel az én gyerekkori „mi leszel, ha nagy leszel” álmom meg nem valósulásánál is, de gyakran csak az illető német vagy zsidó származására való burkolt utalás volt ez. Utóbbiból arra tudok következtetni, hogy nem volt idegen a rendszer számára az antiszemitizmus.

A következő majdnem 10 évet szeretnénk egybefoglalni, ugyanis 1979–1987 között beregszászi, illetve munkácsi kommunális vállalatnál, illetve vízműveknél mérnök-főmérnök-igazgató voltál.

Mielőtt belekezdenék ennek a periódusnak a taglalásába, ami az otthoni (kárpátaljai) pályafutásom kezdeti és a családalapítás, otthonteremtés időszaka volt, visszakanyarodnék még egy történethez, ami összeköti ez utóbbit az előbbivel. Történetesen a párttagságomra. Ez azért fontos, merthogy bár az 1970-es évek végén, fiatal korom ellenére, szakmailag jól képzett, bizonyos vezetői tapasztalattal és akkor már tökéletes orosz nyelvtudással rendelkező tettere kész emberke voltam, a rendszerben való szélesebb körű érvényesüléshez azonban nagyon is ajánlatos volt a párttagság. És én a hadseregből párttagjelöltként érkeztem haza. Jelölésem története a következő. Az alakulatomnál (a Szovjet Hadsereg 3. Vasúti Hadosztálya, 35. Brigádja, 82. Önálló Vasúti Pályaépítő Zászlóalja) másodéves szolgálati időszakomban 8-an voltunk ún. kétéves tisztek (így hívták a felsőoktatási intézmények elvégzése után tiszti rangban sorkatonai szolgálatukat töltőket). Tisztában lévén a párttagság fentebb vázolt előnyeivel, és azzal, hogy a civil életben a mérnökök (általában az értelmiség) pártfelvétele korlátozott (a dolgozók pártján belül biztosítani kellett ezen osztály föltétlen többségét) 6 kollégám beszerezte a szükséges ajánlásokat, és

kérvényük kíséretében átadta azt a zászlóalj főállású, Csernov vezetéknévű párttitkárának. Utóbbi úgy él emlékezetemben, mint egy olyan köpcös, kreol bőrű százados, aki állandóan a zászlóalj törzsének otthont adó barakk tornácán állt és folyamatosan dohányzott. Vagyis inkább csak át szerették volna adni, mert Csernov valójában át sem vette e kérelmeket, hanem a derék kollégák szeme láttára apró darabokra tépte azokat. Felháborodva e méltánytalan cselekedeten, a kérelmezők közös (kollektív) panasszal fordultak a Szovjet Hadsereg Politikai Főosztályához (korabeli rövidítése GLAVPUR SZA), ahonnan rövidesen meg is érkeztek az ellenőrök. Őket Csernov felkészülten fogadta, bemutatva a kérelmezők személyi kartonjait, melyek tele voltak különböző vétségekért kiszabott megrovásokkal, fenyítésekkel, mondván, ezek a semmirekellők itt rontják a levegőt, kapják a kiemelt fizetést, és még van képük „piros diplomát” (így is nevezték a párttagsági könyvet) igényelni, hogy aztán majd a polgári életben érdemtelenül karriert építhessenek. Ezt az érvet a revizorok el is fogadták, de azt, hogy minden „kétéves” alkalmatlan a párttagságra, semmiképpen nem találták helyénvalónak. Így került szerénységem a képhe, akinek egy megrovás mellett csupa dicsérete volt a kartonján (már akkor birtokoltam névre szóló parancsnoki órát és Komszomol Díszoklevelet is). Nyomatékosan felajánlották, hogy írjam meg a kérvényemet, mire én próbáltam szabadkozni, hogy még nem érzem magam elég érettnek erre stb. Valójában az otthoni, családon belüli, valószínűsíthető negatív reagálás volt az a visszatartó erő, amin végeredményben át kellett tennem magamat az ajánlat elfogadásához. Ennek az aktusnak lehetett volna azonnali hozadéka is. Amennyiben vállalom a hivatásos szolgálatot (akkori szóhasználat szerint: aláírok 25 évre), esélyem lett volna a katonai akadémián való továbbtanulásra és így katonai karrier kiépítésre. De én nem akartam szovjet katonatiszt lenni. Minden vágyam az volt, hogy hét év távollét után végre hazamenjek.

Hazaérve győződtem meg arról, hogy szűk családomon, és talán egyik korábbi osztálytársamon, Marikán (később feleségemen) kívül engem senki és semmi nem vár. Hogy itt már szinte minden és mindenki megváltozott. Ugyan teljesen szabad vagyok, mint a madár, de ezen kívül semmi. A vasúthoz nem akartam menni. Próbálkoztam valamilyen építővállalatnál való elhelyezkedéssel, de sikertelenül. Akkor az egyik rokonom, aki a beregszászi városházán dolgozott, ajánlotta, hogy menjek mérnöknek a városi kommunális

osztályra, ahol már sok-sok éve sikertelenül próbálkoznak a központosított víz- és csatornarendszer megépítésével. Ugyanis Beregszászban ekkor még csak különböző üzemek és intézmények (például vasút, kórház stb.) bázisán kiépített lokális rendszerek működtek. A kedves rokon úgy mutatott be Vaszil Kindrátnak, az akkor ügyvezető tanácselnöknek, hogy íme, egy igazi mérnök, akinek még diplomája is van. Megkaptam az állást a fentebb már említett katasztrofálisan kicsi fizetéssel.

Lényegében a beregszászi víz- és csatornamű beruházásnak köszönhetem a karrieremet, mert ott tudtam felmutatni azt, hogy képes vagyok megvalósítani dolgokat. Nősülésemig, 1980 őszéig Zápszonyban laktam, naponta bejártam Beregszászba dolgozni. Aztán Munkácsra költöztem nejem bérleményébe, mely egyik közeli rokona házában volt, és Munkácsról jártam be Beregszászba dolgozni. Az ő ismeretségének köszönhetően (munkahelyi kolleginája volt a városi tanácselnök felesége), munkát ajánlottak a Munkácsi Víz- és Csatornaműveknél (Vodokanál-nál). Itt először a vállalat technikai osztályát vezettem, később igazgatóhelyettesi-főmérnöki beosztásban irányítottam mind az üzemeltetési, mind a fejlesztési részlegeket. Megszületett első gyermekünk. Keresetek a beregszászi vezetők, hívtak vissza. Nem volt, aki folytassa, illetve befejezze az említett beruházásokat. A városi kommunális osztály vezetését és lakást ajánlottak. Utóbbi döntő érv volt, mert már útban volt a második gyermekünk. 1984 februárjában Beregszászra költöznünk. 1986 végére beüzemelésre kerültek mind a víz-, mind a csatornarendszer főbb létesítményei (kutak, ivóvíztisztító mű víztározó edénnyel, szennyvíztisztító és az alapvető szennyvízátemelők) és a gerincevezetékek.

A vízműveknél magyarul beszéltek?

Beregszászon többnyire igen. Munkácson a magyarok, svábok és helybéli zsidók egymás között magyarul beszéltek, míg az általános társalkodás nyelve többnyire a helyi ruszin dialektus volt. Természetesen a műszaki és a pénzügyi dokumentáció orosz és részben ukrán nyelven élt, valamint a külső partnerekkel, vállalkozókkal, felettes hatóság bevonásával bonyolított tárgyalások nyelve is a vegyes szláv volt. Ilyenkor mindenki mondta a számára legkézenfekvőbb szláv nyelven: ki oroszul, ki ukránul, ki a helyi ruszin valamelyik nyelvjárását alkalmazva. Nem emlékszem rá, hogy

bárki is tett volna megjegyzést e vegyes nyelvhasználat miatt. A Beregszászra látogató, és nem csak a magyar nemzetiségű, de más magyarul beszélő ungvári felettes elvtársak is velünk, magyarokkal való beszélgetésben előszeretettel használták nyelvünket. Talán csak a „bekerült” ruszikknál volt érezhető valamilyen nyelvi sovinizmus. Ők mindig csak és kizárólagosan oroszul beszéltek. Itt talán még egy általánosítást megengednék magamnak. Nem ismertem példáját olyan esetnek, hogy valaki keletről (a Kárpátok hágóján túlról) érkező visszatelepült volna szülőföldjére. Legfeljebb hivatali áthelyezés okán fordulhatott ilyesmi elő. Ezért az irányukba a fő átkot a cigányság szavajárásából fabrikáltuk – „A honvágý fogjon el!” Ez azonban teljesen „hatástalannak” bizonyult.

Hogyan lesz mérnökből beregszászi polgármester 1987–1989 között?

Már 1985–1986 folyamán több ízben is berendeltek a járási pártbizottságra, hogy átírassák, „felfrissítessék” velem személyi kártonomat, ami egyértelmű jelzése volt annak, hogy az elvtársaknak tervei vannak velem, de legalábbis használják a személyemet különböző jelölések alkalmával. Akkor is volt pályázat, csak többnyire az érintett tudta nélkül történt. Egyik ilyen soros „anketta” betöltéséhez is fűződik egy történetem. Bizonyos szintű állás betöltéséhez a jelöltnek már nem csak arról kellett nyilatkoznia, hogy ő és közvetlen rokonai voltak e büntetve, de arról is, hogy az ilyen rokonaik voltak e fogolytáborban. Mert aki megjárta és túlélte a katonai fogolytábort, annál fönnállt a veszélye, hogy esetleg az ellenség beszervezte. Mikor soros „betöltésemkor” az űrlap huszonvalahányadik rubrikájában szembetaláltam magam e kérdéssel, megkérdeztem a felügyelő instruktort, hogy mit írjak én ide. Ő tömören válaszolta, hogy mindig a valóságot írjam. Erre jeleztem, hogy édesapám volt ugyan fogságban, de a szovjeteknél. Mire ő nagyon elcsodálkozott, és egy ízes szitok kíséretében azt tanácsolta, hogy „akkor maga oda ne írjon semmit”.

Akkor is forradalmi időket éltünk, ami a gorbacsovi „peresztrojka” néven vonult be a történelembe, ennek lényege olvasatomban a kommunista abszolút centralizált parancsuralmi rendszer legalábbis részleges demokratizálása lett volna. De mint kiderült, e kísérlet csúfos kudarcot vallott (végeredményben egy egész világbirodalom bukott bele), a gyakorlat bizonyította a két

formáció összeférhetetlenségét. E próbálkozásnak volt egyik eleme az új nemzetiségi politika, mely többek között, fentebbi példákkal is illusztrálható, az e területen meglévő korlátozások, visszásságok megszüntetését is célozta. Ennek keretén belül a nemzetiségek által lakott területeken a vezető beosztásokba nemzetiségi kádereket, lehetőség szerint fiatalokat, „régidolgokkal be nem sávozottakat” volt ajánlott kinevezni. Így lettem én berendelve beszélgetésre a megyei pártbizottság másodtitkárához, aki társalgásunkat azzal indította, hogy „Tóth elvtárs, az a helyzet, hogy maga már többször töltött ki ankettát, ami azt jelenti, hogy odafigyelünk magára, és többször felmerült, hogy felelősebb beosztásba helyezjük, de az a helyzet, hogy igazából azért nem tudtunk magával mit kezdeni, mert sajnos a családjában olyanok vannak, akik miatt ez nem megy. Biztosan tudja, kiről van szó.” Hát mondom, gondolom. „Mit gondol?” Gondolom, az édesapámról van szó. „Nem, nem, bár azt is tudjuk, de a problémát a maga apósa jelenti.” Miért, az apósommal mi van? „Hát maga nem tudja?” Hogyne tudnám, ő is szolgált a magyar hadseregben. „Ő nem egyszerűen szolgált, ő a 2. magyar hadsereg elhárításának volt a tisztje, tudja maga azt, hogy ez mit jelent?” Viszont, tette hozzá: „Most már a helyzet megváltozott, ma már ez igazából nem számít. Ezért mi úgy döntöttünk, ha nincs ellene kifogása, a városi tanács holnaputáni ülése megválasztja magát a tanács és a végrehajtó bizottság elnökévé. Maga a tanács képviselője, tehát ennek semmi akadály.” Megkérdeztem, hogy gondolkodási idő van-e. Azt válaszolta, hogy: „Nincs, magának most kell igent vagy nemet mondania.” Igent mondtam, és így lettem a Beregszászi Városi Tanács és VB elnöke, vagyis városvezető, városfelelős, ami nagyvonalakban a mai polgármesterségnek felel meg.

Mikortól érezted, hogy változik valami az országban? A peresztrojka mikor érte el Beregszászt?

Utólag visszagondolva ez rendkívül izgalmas folyamat volt, amelyben fokozatosan bomlottak le az addig megkérdőjelezhetetlennek vélt tabuk az élet számos területén. A gazdasági élet szabályozásának változásai lehetőséget nyitottak a magánvállalkozásra. Lényegében 1985–1986-ban már határozottan érezhetőek voltak a változások. Megjelentek az első „magántaxik”, „magánkávézók”, beindult az első magánpékség, ahol

„szerbkenyeret” sütöttek. Lehetőség nyílt konvertibilis valutát vásárolni és külföldre nem szervezett formában is „turistautazni”, csencselni, kereskedni – ami már nem minősült köztörvényes bűncselekménynek, spekulációnak. Módosult a polgári törvénykönyv, ami lehetőséget nyitott az állam által jogtalanul elbirtokolt lakások, később az egyházi kultikus jellegű ingatlanok visszaigénylésére, illetve visszaperlésére. A tanácsok szerepe fokozatosan egyre inkább öltött önkormányzati jelleget, értem alatta a felettes tanácsnak és a pártbizottságoknak való alárendeltség lazulását. Így aztán a kedvenc infrastruktúrafejlesztési projektjeim menedzselésén, a mindig fojtogató, halaszthatatlan folyóúgyek és a végtelen lakossági panaszáradattal összefüggő kérdések intézésén, megoldásán túl, az ezekkel az újításokkal kapcsolatos dolgok helyi szervezése, intézése tette rendkívül széppé, sokrétűvé és izgalmassá akkori munkámat. Izgalmassá már csak azért is, mert szinte minden, egyébkén jogkövető újításomkor, akadt bölcs „jóbarát”, aki beszólt, hogy „Tóth elvtárs! (vagy ha bizalmasabban, akkor „Misikém!”), lassabban a testtel, lesz ez itt még ügysem!” Vagyis felhívta a figyelmemet a visszarendeződés veszélyére, ami akkor teljesen valósnak tűnt, már csak azért is, mert a szovjet birodalom rövid történelme számos elvetélt reformot ismert, melyek végeredményében a „nagyon reformerek” mindig „nagyon rosszul” jártak.

Voltak-e szimbolikus ügyek a polgármesterséged alatt?

A közélet területén is tektonikus jellegű elmozdulások indultak meg. A diktatúra sötétjében felderengő fényben elindult az újjászületés. Szinte mindenki elkezdte keresni vélt vagy valós önmagát – próbálkozott visszahozni, ami „régen” volt, visszaszerezni, amit elvesztett, vagy amit annak vélt. És ez nem csak az anyagiakra, de a szimbolikus dolgokra is vonatkozott. Először csak óvatosan, puhatolva a rendszer toleranciájának határait, később egyre nyíltabban és erőteljesebben jelenik meg az addig a városban, csak a rendszer által megtűrt (mint például az Illyés Gyula Irodalmi Klub esetében), vagy különböző látens formákban létező magyar mozgalmisság.

Mint érzékelitek, igyekszem csínján bánni a különböző élethelyzetekben, sorsom alakulásában ilyen-olyan szerepet játszó személyek néven nevezésével. Ennek több oka is van. A

legfontosabb talán az, hogy tartok tőle, méltánytalanul, számos arra érdemesnek (akár negatív, akár pozitív értelemben) elmulasztom a nevét megemlíteni. Itt kivételt tennék, mert úgy gondolom, hogy néhány beregszászinak, Dalmay Árpád tanárnak, Kerényi Imre építésznek, Nagy Béla ezermesternek és szervezőseninek, valamint Pocsai Vince református lelkésznek, a családomból hozott indíttatásaim mellett, meghatározó szerepük volt abban, hogy a magyarság ügye életem fontos részévé vált. A velük való találkozás és együttműködés kezdete pedig életem beregszászi korszakához, azon belül különösen a városi tanácselnöki időszakához kötődik. Kerényi és Dalmay kezdeményezésében és szervezésében, az én politikai támogatásom mellett történik meg az első toponímia-visszamágyarosítás: a városi tanács döntése alapján visszakapja eredeti elnevezését a Tompa Mihály utca (a város eredetének legendáját a széles közönség a költő Beregszász című elbeszélő költeménye után ismeri), melyet a rendszer előzőleg nemes egyszerűséggel Tompa (= lassú, nehéz felfogású; oroszul: Tupaja) névre szlávósított. Megtörtént az ünnepélyes utcanévtábla-csere. És ha már volt ünnepség, akkor a névtábla alatt egy Tompa Mihály emléktábla is fel lett avatva, ezzel megnyitva a magyar személyiségeknek és eseményeknek emléket állító beregszászi emléktáblák sokaságának sorát.

Nagy és Pocsai a búcsúi (ősi község, melyet a város magába épített) református templom épületének visszaadása kérdésében kerestek meg. Az épületet bútorraktárnak használó kereskedők különösebb ellenkezés nélkül tették meg hivatalos nyilatkozatukat az épületről való lemondásról, mondván, úgyis nyirkos a belseje. Ez elegendő is volt ahhoz, hogy akkor érvényes hatáskörében eljárva a városi VB döntsön az ingatlan visszaszolgáltatásáról. Tudomásom szerint a Szovjetunióban ez volt az első eset, hogy kultikus épületet az egyház visszacapott. Belelkesülve ettől, és érzékelve, hogy ennek nem lett negatív következménye, a VB hamarosan döntött a búcsúi katolikus templom (melyet a „sofőriskola” tanműhelynek használt, még szerelögödöröt is kiástak a közepén) visszaadásáról is.

Ebben az időszakban került sor Beregszászban a háború utáni időszak első magyar emlékjelének, a volt Oroszlán Szálló, ma az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színháznak helyet adó épületen a Petőfi emléktábla felavatására. Ennek a rövid története a következő. Hivatalos látogatást tett a városban a megyei pártbizottság első titkára, aki a város központi részében a járási pártbizottság első

titkára és szerénységem kíséretében tett sétát. Jó megfigyelő lévén, észrevette, hogy az elég elhanyagolt állapotú, többszázéves épület sarokrészén lévő vakablakszerű bemélyedés frissen van meszelve, és megkérdezte, hogy ez miért van így. Mire a járási titkárunk elmagyarázta, hogy „nemrég volt 150 éve annak, hogy Petőfi megszállt ebben az épületben (1847), és ennek emlékére készült egy emléktábla, melyet ide akartunk tenni, de mivel időre nem sikerült ezt megfelelően egyeztetni és engedélyeztetni, ez elmaradt, és most várhatunk arra, hogy megint jöjjön valami kerek évforduló”. Ez a magyarázat kissé felháborította a megyei elvtársat, aki a következőképpen reagált: „Ugyan milyen évforduló, milyen engedély kell még maguknak? Tegyük ki azt a táblát és kész.” Mire a járási vezető megfelelő ütemérzéssel továbbhárította felém a problémát, mondván: „Valóban nem is értem, hogy mire várnak maguk ott a városnál. Tegyük ki és kész!” Pár hét múlva megtörtént az emléktábla ünnepélyes avatása, melyen megjelent Páldi András, Magyarország kijevei főkonzulja is. Talán ez volt az első eset, hogy Magyarország hivatalos képviselője részt vett magyar közösségi (nem állami, vagy párt-) rendezvényen.

Erre a korszakra tehető még két szimbolikus látogatás, melyeket ugyancsak elsőként kell tekinteni, ahol mint városi vezetőre formálisan a házigazda szerepe hárult rám, bár ahhoz, hogy e látogatások megtörténtek, vajmi kevés közöm volt. Történetesen 1989 tavaszán Beregszászba (illetve Beregszászba is) ellátogatott az egyik magyar egyházi főméltóság, Paskai László bíboros, és nem sokkal később Grósz Károly, az MSZMP főtitkára.

1989-ben újra költöztél – Ungvárra.

Minden struktúrában és minden szinten folytak a káderváltások. Új vezető került a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága és annak Kommunális Igazgatósága élére is. Utóbbinak a vezetőjévé az az ambiciózus és remek szakember lett kinevezve, aki korábban főmérnök volt ugyanott, és aki közvetlenül tudta szemmel kísérni addigi tevékenységemet, amely, mint azt már fentebb elég szerénytelenül ecsetelgettem, a szakmában akkor egyedülálló volt. Mert a már említett víz- és csatornarendszerek létrehozásán túl ebben az időszakban megtörtént Beregszász földgázellátó rendszerének a kiépítése, valamint a közüzemi kazánházaknak földgáztüzelőre való átállítása is. Mi több, a Görbe utcai kazánházon vízmelegítést

szolgáló napkollektorok lettek beüzemelve, úgy emlékszem, országosan az elsők között. A kommunális szférában, ha a polgármesterséget is beleszámítom, ekkora már közel tíz éve dolgoztam, tehát szinte kézenfekvő, és miért tagadnám, számomra megtisztelő is volt, hogy az új megyei vezetés felkért a Kommunális Igazgatóság megüresedett első helyettesi – főmérnöki állásának betöltésére. A megyei vezetés ilyen döntése váratlanul érte közvetlen feletteseimet, akik javasolták e munkahelyváltoztatásom elhalasztását mindaddig, amíg itteni utódlásomról nem gondoskodnak. Arról, hogy nem tudok eleget tenni a kinevezésemről szóló megyei rendeletnek, telefonon tájékoztattam a Megyei Tanács elnökét, aki utasított, hogy akár munkakönyv nélkül is május 3-ától álljak munkába Ungváron. Úgy tettem. 1989 karácsonyát családommal már az új ungvári lakásunkban ünnepeltük.

Ez komoly lépés volt Beregszászhoz képest?

Igen, különösen azért, mert a beregszászi városi tanácselnöki pozícióból, azt hiszem, senkinek sem sikerült a felfelé való elszakadás. A polgármesterség nagyon ingoványos beosztás volt, nem csak korrupciós kihívásokkal, de kényszerekkel is át volt szöve. Például volt a tanácselnöknek szolgálati gépkocsija, de e gépjármű fenntartására költség nem volt előirányozva, hivatalosan még üzemanyagra sem volt pénz. Ugyanakkor eleget tenni a feladatnak jármű nélkül lehetetlen volt. Tehát megoldást kellett keresni. És általában, különösebb nehézség nélkül, meg is lehetett találni a megoldást. Azt hiszem, az is része volt a rendszernek, hogy mindenki, így-úgy, itt-ott, hol a közügy, de többnyire személyes érdekei mentén elkövetett kisebb-nagyobb szabálytalanságokat, visszaéléseket, törvénysértéseket. Ami a mindent átszövő besúgórendszerben szinte azonnal az illetékesek tudomására is jutott. És ez a személynek a rendszerrel, illetve feletteseivel való első konfliktusáig rendben is volt. Aztán vagy borult a bili, vagy a káder zsarolhatósága miatt örök függőségbe került. Különösen igaz volt ez az akkori Beregszászra, melyet a Móricz Zsigmond-i Rokonok kisvárosi miliőjével lehetne talán jellemezni. Itt is mindenki valakinek a valakije, vagy a valamije volt. Én viszont senkinek senkije nem voltam (kedves rokonomat, aki hajdanán beajánlott oda munkára, számomra máig ismeretlen okok miatt egyszercsak nagy hirtelenséggel menesztették vezető beosztásából), és nagyrészt a

feleségemnek az ottani társasági életbe való bevonulástól ódzkodásának köszönhetően, végül nem is lettem.

Egyébként tisztelettel gondolok vissza akkori helyi feletteseimre és számos kollégámra is. Szinte minden kezdeményezésemben támogattak, sokszor és sokban segítették a munkámat, ami természetes is, hiszen az elért eredmények utáni dicsőség az övék is, illetve esetenként csak az övék volt. Erre egy példa. Telefonál a járási pártbizottság első titkára, és közli, hogy üdülését tölti, ahol is megismerkedett Vitold Fokinnal, az Ukrán SZSZK minisztertanácsának elnökével, azaz a köztársaság első emberével, aki megkérdezte tőle, hogy mivel tudna a segítségére lenni, mire volna szüksége. Pár hét múlva utaztam Kijevbe a csöveket kérelmező levéllel. Fokin személyesen fogadott (azt hiszem, először és idáig valószínűleg utoljára fogadott ukrán miniszterelnök hivatalában beregszászi polgármestert), és intézkedett. E csövek alkotják a város csatornarendszerének gerincét.

De természetesen nem mindig volt minden felhőtlen. Például a pártfunkcionáriusokkal többnyire a központi utcák hálózatfektetési munkálatok miatti feltűrése, és ezek burkolata helyreállításának sok esetben hosszú hónapokig való elhúzódás okán gyúlt meg a bajom. Számukra az elsődleges prioritás a mindenkor ünnepi felvonulások, koszorúzások zavartalan lebonyolítása volt, amit gyakran zavartak az éppen aktuális munkagödrök. A helyi állambiztonsági szerv vezetőjével pedig egy lakáskiutálás okán sikerült konfliktusba kerülnöm.

Ki volt az erősebb, a pártbizottság vagy a biztonsági szervek?

A maga módján az állambiztonság mindenek kívül és mindenek felett állt. De érdekes mód, a rendszerben léteztek és működtek is a belső fékek és ellensúlyok. Például egy megalapozott, „komoly géppel írott, névtelen feljelentéssel” akár a legzordabb állambiztonsági vagy pártfunkcionáriust is ki lehetett akolbólítani vasbeton erősségűnek hitt pozíciójából.

A párt számára nem kellett hangulatjelentéseket készíteni?

Igen, azt is kellett. Egyszer, még pályafutásom elején, én is tettem ilyet. És ez az eset azért rögződött az emlékezetemben, mert bizonyos formában zsarolhatóvá tett, aminek következtében

elkövettem életem egyik tudatos szabálysértését. Történt ugyanis, hogy húsvét előtt a városháza pártszervezete utasítást kapott, hogy minden templomba az ünnepi istentiszteletre küldjön megfigyelőt, akinek ki kellett töltenie egy kisebb űrlapot a jelenlévők számáról, nemi és korosztályi megoszlásáról, és azt is fel kellett jegyezni, ha a pap beszédében elejtett valami rosszallót a fennálló rendszerrel kapcsolatban. Megpróbálva összekötni a kellemest a hasznossal, vagy talán inkább a gyalázatot az erénnyel, elfogadtam a megbízatást a református istentisztelet meglátogatására. Az istentiszteletet követő első fogadónapon jelentkezett a hivatalomban egy idősebb bácsi ingatlan-nyilvántartásba vételi problémájával. Megvizsgáltam az ügyét és jeleztem, hogy sajnos ez nem lehetséges, mert az engedély nélkül a főépülethez toldott ingatlanrész sokkal nagyobb a szabályos főépületnél, ezért az érvényes jogszabályoknak megfelelően csak két alternatíva létezik: vagy lebontja, vagy önkéntesen állami tulajdonba adja az engedély nélkül emelt épületrészt. Mire a bácsi nagyon szomorúan mondta: „Ugyan már, ne tegyen velem ilyet, hiszen egy templomba járunk.” Ez hatott rám, és szabályt szegve engedélyeztem a szabálytalan ingatlan nyilvántartásba vételét. Nem vállaltam be, hogy az ügyfél csalódjon a református magyar mivoltomban.

Talán ezekkel a példákkal illusztrálható az akkori rendkívül beszabályozott, mélyen bürokratikus rendszer, amit megfelelő kreativitással meg lehetett kerülni, meg lehetett találni a szükséges kiskapukat. Manapság úgy tűnik nékem, hogy a jelenlegi ukrainai helyzet rákfenéje éppen az, hogy annak idején a nagy átalakulásokban a régi rendszer lebomlott, új viszont nem épült ki, és csak a kiskapuk maradtak meg. Így aztán a „kreatívak” (szemfülesek) minden kérdést meg tudnak oldani, míg az átlag (kis) ember számára nem maradt rendszer, amire támaszkodhatna.

1990-ben az első szabad választások alkalmával a megyei tanács képviselője lettél. Mesélnél arról, hogy ez hogyan történt?

1990 elején voltak a választások. Akkor én már teljes lényemmel belemerültem (vagy belesüllyedtem) abba a többes életbe, melyben a megélhetést biztosító civil hivatás mellett számos társadalmi kötelezettségnek is eleget kellett tennem. Amiben egyébként a mai napig létezem. Hiszen akkor már nem csak magas beosztású megyei hivatalnok, de a megszerveződésének periódusát

élő Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) választmányának tagja, alelnöke is voltam. Amikor 1991 tavaszán kiírták a helyhatósági választásokat, a beregszászi barátaim (többek között a fentebb néven nevezettek) javasolták, hogy induljak az egyik városi körzetben. Ez volt az első szabadnak mondható választás, kötelező volt a több jelölt a körzetekben. Bárki szabadon indíthatta magát, a pártszervezetek (akkor még az egyetlen párté), illetve munkahelyi kollektívák és lakossági csoportok is tehettek jelölést. Én önjelöltként jegyeztettem be magamat az illetékes választási bizottságnál. Ez volt az egyetlen választásom, ahol semmiféle agitációs tevékenységet nem fejtettem ki, és végeredményben meglepéssel konstataáltam, hogy egymagam több szavazatot kaptam, mint a többi jelölt összesen. Azt hiszem, akkor ismert, elismert és népszerű is voltam a városban.

E választáson előfordult, hogy magukat tekintélyesnek hitt vezetők nem kaptak mandátumot, mint például az akkori megyei pártbizottság első titkára, akit a beregszászi járási bátyui választókörizetben Tuba Magdolna, a helyi iskola pedagógusa előzött meg. Egyébként összesen 19 magyar nemzetiségű jelölt jutott mandátumhoz, közöttük számos KMKSZ-es aktivista is. Belőlünk alakult meg a Magyar Frakció, mely szervezettségének, és ha ismét szerénytelen akarok lenni, akkor azt is mondhatom irányításomnak köszönhetően példátlan eredményeket könyvelhetett el a megyei tanácsban. Ilyenek például a nemzeti szimbólumok szabad használata (ami azt jelentette, és jelenti ma is, hogy Kárpátalján nem csak nemzeti ünnepeinkkor, vagy rendezvényeinken, hanem a hivatalos épületeken, önkormányzati, költségvetési intézmények épületein is, az állami zászló mellett kitűzhető az adott helységben jelentős számban élő nemzetiség zászlaja is, amennyiben erről az adott önkormányzat döntést hoz). Ennek köszönhetően a magyar községek hivatalos épületein két zászló leng. Aknaszlatinán, melyet románok, magyarok és ukránok laknak, a tanácsházán három zászlót találunk. Az eredményekhez sorolható a helységnév visszaállítás is. Politikai alkutárgyalásaink során sikerült elérni, hogy ne csak a helységek magyar megnevezésének használatát tegyük lehetővé, hanem ott, ahol a helyi tanács erről állást foglal, helyre lehessen állítani a helység történelmi, vagyis magyar megnevezését, mint egyetlen hivatalost. Például, „Novoszelo” ismét Beregujfalú, szülőfalum, amit „Zasztavne”-nak kereszteltek át, ismét Zápszony lett. A nemzetiségek által lakott vidékeken nem csak engedélyezett,

de kötelező lett a toponímiákat feltüntető táblák (legalábbis a helység- és utcátáblák) kétnyelvűsége. Szabaddá vált a kisebbségi nyelvhasználat a kisebbségek által lakott települések önkormányzatainak munkájában. E frakció volt az alapvető támasza az akkoriban kibimbósodott megyei autonómiatörekvéseknek, én, mint a frakció delegáltja tagja lettem a Megyei Tanács kilenc tagú, autonómia-törvénytervezet előkészítő bizottságának. Itt találkozom először komplex törvény-előkészítési feladattal. E feladathoz, és a frakció vezető-szószóló tevékenységemhez is elengedhetetlen volt a megfelelő nyelvtudás.

Egy jelentősebb kudarcról is szólnék. Az 1991. december 1-jei helyi népszavazás alapján, amely a beregszászi járási autonómia mellett foglalt állást, a Beregszászi Járási Tanács jóváhagyott egy törvénytervezetet a Beregszászi Magyar Autonóm Kerületről. Ahhoz, hogy a dokumentum mint hivatalos törvénykezdeményezés az ukrán parlament elé kerülhessen, a Megyei Tanács jóváhagyása kellett (az akkori szabályok szerint a megyei tanácsoknak törvénykezdeményezési joguk volt). Nem sikerült megszerezni a döntéshez szükséges összes szavazatot, három szavazat hiányzott. Ez a három szavazat úgy nem jött össze, hogy a KMKSZ akkori vezetői, Fodó Sándor elnök és Milován Sándor elnökhelyettes valamilyen oknál fogva a szavazáskor nem tartózkodtak a teremben.

Megyei képviselőkorszakomhoz tartozik még egy munkahelyváltás is, ami összefüggött a beregszászi autonómiaelképzeléssel. Bár már évek óta Ungváron laktam és ott volt a munkahelyem is, Beregszásszal továbbra is élő volt a kapcsolatom. Egyrészt tovább próbálkoztam a városi infrastrukturális fejlesztések továbbvitelével, másrészt mind a Megyei Tanácsban, mind a magyar mozgalomban beregszászi mandátummal működtem. Történt, hogy 1992 tavaszán, az akkori három megyei vezető (őket is néven nevezném: Mihajlo Krajilo, aki akkor frissen lett a Megyei Tanács VB elnökéből megyei elnöki megbízottá, azaz az akkori struktúrában a megyei közigazgatás vezetőjévé kinevezve, Szerhij Usztics, Krajilo helyettese, és Vaszil Dorcsinac megyei tanácselnök) azzal keresett meg, hogy térjek vissza Beregszászba, és legyek a járásban az elnöki megbízott, azaz a közigazgatás hivatal vezetője. A felkérést azzal indokolták, hogy a helybeliek nem akarnak, illetve nem tudnak mit kezdeni a járás státuszára vonatkozó népszavazás eredményével. Bár a hivatali ranglétrán ez utóbbi beosztás számomra visszalépést jelentett –

megyei szintről kerültem vissza járási szintre – az autonómiaprojekt megvalósításában való részvétel lehetősége méltó kihívás volt, így természetesen igent mondtam. 1994 őszéig töltöttem be e hivatalt, de akkor nem költöztem (költöztünk), Ungvárról jártam naponta Beregszászba, illetve egy kis szolgálati garzont használtam Beregszászon ez idő alatt.

Meglátásod szerint minek köszönhető, hogy a KMKSZ alelnöke lettél?

Már alakuláskor a beregszászi szervezet delegáltjaként a választmány tagja lettem, azt hiszem egyedüli párttagként. Az alelnökségemet valószínűleg a szükség szülhette. Több olyan adottsággal és lehetőséggel rendelkeztem, ami erre predesztinált. A szervezet vezetésén belül én a kevés műszaki irányultságúak-végzettségűek egyike voltam, rendelkeztem szervezési, közgazdasági gyakorlattal, széles ismeretségi köröm lehetővé tette, hogy érdemben el tudjak járni a szervezet ügyes-bajos dolgaiban. És ami szintén nagyon fontos volt, Ungváron rendelkeztem önálló irodával, titkárnővel, szolgálati gépkocsival, tehát mindazzal az infrastruktúrával, ami a feladat ellátásához szükséges volt. Emlékeim szerint 1990–1991-ben szinte minden hétfőn az ungvári irodámban ülésezett az elnökség, néha éjfélekig. Kicsit olyan lehettem a szervezetnek, mint a rajzfilmbéli Magilla Gorilla, aki „ír, olvas, beszél (még oroszul és ukránul is) – kész főnyeremény”.

Fodó Sándort, a KMKSZ elnökét mikortól ismerted?

Fodót a KMKSZ alapításának napján ismertem meg úgy, hogy édesapámmal és egyik bátyui illetőségű mérnök ismerősömmel hármasban utaztunk Ungvárra. A beregszászi aktivisták, Dalmay Árpádék mondták, hogy alakuló ülés lesz Ungváron a Tudományos Ismeretterjesztő Társaság székházában, szerveződik a magyar szervezet, „gyere Mihály, hozd az édesapádat is”. Szép napos, februári délelőtt volt. Amikor megérkeztünk, a bejárat előtt egy izgatott vörös emberke odaszaladt hozzánk, és megszólította édesapámat: „Miska bátyám, Miska bátyám, emlékszik rám? Én vagyok a Fodó Sándor.” „Te vagy az, Sándor” – üdvözölte édesapám. „Miska bátyám, itt az a helyzet, hogy itt választás is lesz, és itt engem fognak választani, és engem kellene támogatni.” Mire

édesapám: „Jól van, Sándor, akkor téged fogunk támogatni.” Ekkor lettem bemutatva Fodó Sándornak.

Édesapád honnan ismerte?

Nem tudom. Végül is nem derült ki biztosan, hogy ismerte-e személyesen addig, de az bizonyos, hogy már hallott róla korábban.

Tudtál valamit a beadványügyekről (1963-ban, 1971-ben és 1972-ben a kárpátaljai magyarok a legfelsőbb szovjet vezetéshez fordultak panaszaikkal)?

Ha tudtam is, nagyon keveset. Például azt, hogy Beregszász akkor legemblematikusabb veteránja, a már 90 fölött járó Kovács János, aki a legenda szerint szolgált Lenin testőrségében, azon privilegizáltak közé tartozott, „akik látták Lenint”, részese volt az egyik proklamációnak, amit a magyarok Moszkvába küldtek. Akkor az a hír terjedt, hogy az aláíróknak nagy szerencséje volt, amiért János bácsi is ellátta kézjeggyével a dokumentumot, mert így senkit sem hurcoltak meg, mert akkor az öreget is kérdőre kellett volna vonni. Ilyesmikről volt csak tudomásom.

Hogy nézett ki a baráti köröd? Kikkel jártál össze?

Az a helyzet, hogy az egyik sajátsága az életemnek, hogy nagyon sok ember van, akit barátomnak tekintek, de igazából nincs baráti köröm. Mindig dolgoztam. Most is mindig dolgozom, pontosabban folyamatosan tevékenykedek. E tevékenységek többnyire társasak, társadalmiak, amit gyakran sokadmagammal teszek, többnyire így szövődnek barátságaim. Ilyeneknek tartottam-tartom például Ungváron Horváth Sándor költőt, újságírót, Kijevben Vass Tibort, Szolyván Vass István bácsit, vagy máig élő kedves kapcsolatam van a beregszászi Nagy Bélával és Pecsora Elekkel. Sok-sok éves emberi, munkatársi, harcostársi kapcsolatban vagyok Dupka Györggyel. És természetesen nagyon fontosak számomra a családi, rokon kapcsolataim is. De e kapcsolatok csak ritkán és esetileg alkottak kört, társaságot.

Az 1991. augusztus 24-e, Ukrajna függetlenségének kikiáltása előtti napok a történelem izgalmas napjai sorába tartoznak. Emlékszel a

puccsra (a szovjet restaurációs kísérletre), hogyan láttad akkor a helyzetet?

Valószínűleg sokan, sokféleképpen élték meg e kritikus napokat. Én úgy emlékszem, hogy maga a puccs számomra rémisztő volt, hiszen úgy tűnt, hogy elkezdődött a visszarendeződés. De pont az ellenkezője történt, mert éppen a puccs csúfos bukása pörgette fel, szinte katalizálta az eseményeket, elemi erővel szabadultak fel mindazok a törekvések, melyek a peresztrojkás időszakban csak óvatosan puhatólózva próbáltak érvényre jutni. Ekkor már sokak, így számomra is, világossá vált a dolgok visszafordíthatatlansága: az, hogy a kommunista pártnak, a rendszernek véglegesen leáldozott, és hogy az ukrán függetlenség elkerülhetetlen. Talán 1991-ben az augusztusi puccs és a december 1-jei referendumok – az ország függetlenségéről, helyben a Beregszászi járás autonómiájáról és Kárpátalja különleges státusáról – közötti pár hónap volt a legizgalmasabb, legromantikusabb periódusa politikai-közéleti pályafutásomnak, és gondolom, nem csak az enyémnek. Úgy tűnt (és talán úgy is volt), hogy minden kapu tárva-nyitva, most kell cselekedni. Mindenki próbált alkalmazkodni az új helyzethez, kihasználni a megnyíló lehetőségeket, keresni a helyét a hirtelen megváltozott világban. Hithűnek vélt, magas pozíciókat betöltő párttagok, funkcionáriusok nyilvánosan égették el pártkönyvüket, váltak egyik napról a másikra nagyhangú ukrán nacionalistákká. Fantasztikus módon aktivizálódtak az új társadalmi szervezetek, gombamód szaporodtak a különböző szerveződések, és az általuk generált kezdeményezések.

Aktivizálódott a magyar szervezetünk is. Mi is kerestük helyünket a születendő új országban. Úgy emlékszem, akkoriban szinte folyamatosan üléseztünk: a KMKSZ elnöksége hetente éjszakába nyúlóan tanácskozott a hivatali szobámban, a szervezet választmánya pedig havonta. Szinte folyamatosan ülésezett a Megyei Tanács, gyakoriak voltak a különböző konzultációk Kijevben, ahová hol a Megyei Tanács, hol a KMKSZ delegáltjaként utazgattam. Ekkor öltnek konkrét formákat kisebbségi jogérvényesítő elképzeléseink a nyelvhasználatról és az autonómiával kapcsolatosan is. Ekkor születnek első ilyen irányú eredményeink is. Például egy politikai alku keretében a nemzeti zászló használatával kapcsolatosan. A fejlemények hatására a Megyei Tanácsban hirtelen megszokasodó ukrán nemzetiek számos alkalommal próbálkoztak

döntést kicsikarni arról, hogy a megyében a hivatali épületeken az akkor még kék-vörös hivatalos ukrán állami szimbólum mellett kitűzhessék az ukrán nemzeti kék-sárga bikolort is. Megsokasodtak, de a döntéshez kevesen voltak, ezért megkerestek minket, a magyar frakciót, hogy támogatnánk-e ebben őket. Támogattuk, azzal a feltétellel, hogy a mi községeinkben pedig engedélyezve legyen a mi trikolorunk, mint a mi nemzeti szimbólumunk kihelyezése. Így is történt. Később helyi jogszabályban öltött testet ez a máig élő, és talán már szokássá nemesedett jogosítványunk. A mi javaslatainkat is figyelembe vették a Legfelsőbb Tanács, azaz az ukrán parlament által a december 1-jei referendum előtt egy hónappal elfogadott, a nemzetiségek jogról szóló deklaráció szövegében. E dokumentum a nemzetiségek által hagyományosan lakott területek megőrzésének szavatolásáról és a nemzetiségi közigazgatási egységek létrehozásának biztosításáról szóló kitételei tették legitimmé a beregszászi magyar autonóm körzet létrehozásával kapcsolatos erőfeszítéseinket. Ekkor, gyakorlatilag a KMKSZ égisze alatt, szervezésében alakult meg a román szervezeten kívül minden kárpátaljai, jelentősebb nemzetiségi csoport képviselőtét magába foglaló Kárpátaljai Nemzetiségek Ligája, melynek fontos szerepe volt a megyei autonómiáról szóló referendum előkészítésében és lebonyolításban. Ekkor, így menetből ismerkedem meg a kisebbségi joggal, próbáltam elsajátítani a kisebbségi jogérvényesítés fogásait. Első tanítómestereim, akik elláttak jó tanácsokkal és szakirodalommal, Bíró Gáspár és Íjgyártó István voltak. A KMKSZ vezetéséből való távozásom után a nevezett Liga is elhalt.

Milyen volt egyszer csak egy új nemzetállamban ébredni? Rögtön érezhető volt a változás?

Ez nem egyik napról a másikra történt. Az 1990-es évek legelején ebből még szinte semmi nem volt érzékelhető, de 1996–1998-ban már egyértelműen igen. Szerintem a soknemzetiségű birodalmakban, a többnemzetiségű föderációkban megvan a kisebbségek számára a maguk komfortja. Ugyanakkor a nemzetállamokban az államalkotó többségi nemzet és a nemzeti kisebbség szembenállása alaphelyzet, melyet, mint azt a történelmi példák mutatják, a kisebbség asszimilációjával, vagy elvándoroltatásával, illetve más, a létszámukat, illetve a népességen belüli számarányukat, koncentráltágukat csökkentő intézkedésekkel lehet feloldani. Az

irodalomban mindannyiszor emlegetett ettől eltérő esetek (például a Dél-Tirol vagy az Åland-szigetek autonómiája) meglátásom szerint csak azok a kivételek, melyek a főszabályt erősítik. Az ukrán állam fokozatosan vette, veszi fel a klasszikusan nemzetállami jegyeket. Ezt leglátványosabban az etnikai alapú autonómia ideájához való viszonyon lehet szemléltetni. Míg 1991-ben teljes konszenzus mellett deklarálódik e jog, 1992-ben a parlamentben még érdemben vitáznak róla és a kulturális autonómia jogát törvénybe is foglalják, addig 1996-ban az Alkotmányról folytatott vitában már esélye sem volt e tételek alkotmányba foglalásának. Ma nem csak a törvénybe iktatott kulturális autonómia megvalósítása vált lehetetlenné, de az autonómia felvetése, követelése is egyenértékű az ország területi integritása ellen elkövetett merénnyel, annak minden következményével.

Miért kellett a KMKSZ mellé még egy magyar szervezet, miért volt szükség az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetségre?

Ennek valóban hosszú története van, mely a KMKSZ szakadásával veszi kezdetét, ami már a szervezet 1992 évi márciusi közgyűlésen körvonalazódott. Az elnök, Fodó Sándor környezetéhez tartozó csoport (mely a legitim elnökséggel párhuzamosan alkotott bizonyos hatalmi centrumot a szervezetben belül), a szervezet alapszabályban rögzített eljárást felrúgva, a pártosodás irányába mutató alapszabály módosítást fogadtatott el a közgyűléssel. Mivel én voltam az ülés vezetője, akinek a felelőssége volt a fórum szabályos lebonyolításának biztosítása, és mert ezekkel a módosításokkal elvi szinten nem értettem egyet – szerintem lényeges lett volna a szervezet mozgalmi jellegének a megőrzése, hiszen csak így lehetett volna keretet biztosítani a különböző világnézetű, de a magyarságért tenni akarók egységének –, ezért akkor és ott lemondtam alelnöki pozíciómról.

A KMKSZ formális szakadása az 1994-es parlamenti választást követően Csapon megrendezett választmányi ülésén következett be, ahol is az elnökkel és környezetével egyet nem értők kivonultak a teremből, és mint utólag kiderült, a szervezetből is. A kivonulók a választmány tagságának kisebbségét tette ki ugyan, de az általuk képviselt szervezetek adták a tagság többségét. Ezek voltak a KMKSZ beregszászi városi és járási szervezetei, az ungvári, a técsői és a szolyvai városi szervezetek, valamint a munkácsi szervezet egy

része. 1994–1995 folyamán történt kísérlet a KMKSZ-szel közös egyeztetési platform, a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma (KMSZF) megalakítására. A KMKSZ vezetése azonban elzárkózott az együttműködéstől, a Fórum pedig a KMKSZ-en kívüli magyar szervezetek megyei szintű gyűjtőszervezetévé válik.

Maga az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ) még 1991-ben, éppen a már említett nagy zsongási időszakban alakult, az akkor még egységes KMKSZ és két hágón túli nagyvárosi szervezet, a Lembergi Magyar Kulturális Szervezet és a Magyarok Kijevi Egyesülete hozta létre mint a kárpátaljai magyarság és az Ukrajna-szerte diaszpórában élők országos érdekvédelmi szervezetét. Elnöknek a KMKSZ elnökét választották meg, aki gyakorlatilag nem működtette a szervezetet. Az 1990-es évek derekára fokozatosan kialakuló hatalmi centralizáció a politikai döntések súlypontját a központba helyezte át. Akkor már mint parlamenti képviselő égető szükségét éreztem egy országos hatókörű érdekérvényesítési eszköznek. Az UMSZ alapítói többször is sikertelenül tárgyaltak a szervezet tényleges működésének beindításáról. Azonban előbbre jutni nem lehetett a kérdésben, mégpedig azért nem, mert a KMKSZ vezetése abszolút dominanciára törekedett. A soron következő, a kijevi és a lembergi magyar szövetség kezdeményezésére 1996 tavaszára Lembergbe összehívott UMSZ-közgyűlésen, melyen új tagok (a fent említett KMSZF és a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége) felvételéről, a belső működési szabályzat és program kidolgozásáról is döntés született, és melyen szerénységemet elnökké választották, a KMKSZ már meg sem jelent. Később nyilatkoztak az UMSZ-beli tagságuk felfüggesztéséről.

Ezután még számos, többnyire szakmai szervezet (például a Kárpátaljai Magyar Újságírók Szövetsége, a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Szövetsége, a Kárpátaljai Magyar Egészségügyi Dolgozók Szervezete, a Kárpátaljai Magyar Gazdák Szövetsége stb.), valamint újonnan szerveződő diaszpóra szervezetek (például a Krimi Magyarok Petőfi Sándor Kulturális Szövetsége, az Ivano-Frankovszki Balaton Magyar Szövetség stb.) csatlakozott az UMSZ-hez. 1999-ben újraválasztottak elnökké. Az ezt követő elnökváltás idejére, 2002 decemberére, a Szövetség 18 tagszervezetet számlált, alapvető feladatának tartotta a magyarság érdekeinek kijevi képviseletét, ezen túlmenően tagszervezetei működésének koordinálása, támogatása, valamint a diaszpóra gondozása voltak tevékenységének fő irányai. Választásokon, illetve

egyéb politikai vetélkedésekben nem vett részt. Ez a helyzet változott meg Gajdos István elnökké választásával, akinek vezetésével, eleget téve a kárpátaljai aktivistáink abszolút többsége akarátának, a Szövetség a KMKSZ-hez hasonló, vertikálisan strukturált, pártszerűen is működő szervezetté alakult, és aktív részesévé vált minden szinten a politikai csatározásoknak. Az UMDSZ-re, pártosan működő szervezetként, meglátásom szerint, valós társadalmi igény volt mind a kárpátaljai magyarság, mind az Ukrajna-szerte diaszpórában élő magyarok körében, ezt bizonyítják a választásokon a KMKSZ-szel való összehasonlításban elért eredményei is.

Mielőtt lezárnám e kérdés megválaszolását és magamra venném a kárpátaljai magyarság politikai megosztásának vétkét, elmondanék egy történetet. Miután az 1998 tavaszán megrendezett parlamenti választásokon alulmaradtam a KMKSZ akkori elnökével, Kovács Miklóssal szemben, a soros, 1999-ben megrendezésre kerülő UMDSZ beszámoló-választó közgyűlés előtt meghívtam utóbbit egy beszélgetésre az UMDSZ kijevei irodájának is helyet adó Magyar Házba (nem tévedés, akkor ilyen is volt). A beszélgetésen, melyen a Magyarok Kijevei Egyesületének vezetői is jelen voltak, felajánlottam Kovácsnak, hogy induljon az UMDSZ elnökségért, mondván: „szép és gyakran hasznos bokréta a parlamenti képviselő kalapja mellett az UMDSZ elnöki címe”. Kifejtettem, hogy véleményem szerint a tagszervezetek delegátusainak többsége biztosan támogatja majd, mert az akkor regnáló magyarországi kormánypárt, a FIDESZ teljesen megvonta a támogatást az UMDSZ-től és tagszervezeteitől, és joggal bíznának abban, hogy megválasztásával ez a helyzet változna. A találkozónk azzal ért véget, hogy Kovács kérte, hogy juttassuk el hozzá a Szövetség 1996-tól keletkezett dokumentumainak másolatát és majd azok vizsgálatának eredményétől függően ad választ. A dokumentumokat megkapta, de választ nem adott.

Milyen volt megérkezni Kijevbe, a parlamentbe? Milyen volt országos szintre lépni?

Mielőtt a kijevei parlamenti dolgainra térnék, mindenképpen szólnom kell a beregszászi elnöki megbízotti periódusomról és a képviselővé való választásomról.

Mint már arról szóltam, 1992 tavaszán kaptam és fogadtam el az ajánlatot, hogy vegyem át a független ország talpra állását és az ehhez szükséges ideiglenes intézmény, az államelnöki megbízotti hivatalt a beregszászi járásban. Ez az intézmény vette át a közigazgatási struktúrában a korábbi járási tanácsi végrehajtó bizottság funkcióit, illetve ezen felül az elnöki megbízott széles hatáskörökkel az államhatalom (rendőrség, adóhivatal, tisztiorvosi szolgálat stb.) helyi szerveinek tevékenységét is koordinálta. Ekkor alakult ki az Ukrajnában az azóta már sajnos hagyományossá vált helyi kettős hatalomgyakorlás intézményesült formája, hiszen a szinte tejhatalmú elnöki megbízottak mellett megmaradtak a közhatalmi jogosítványokat legalábbis formálisan megőrző tanácsok, élükön a tanácselnökkel. Természetes, hogy ez a helyzet állandó konfliktusok forrásává vált. Mi Beregszászon Bodó Pál járási tanácselnökkel, kivételesen, szinte teljes harmóniában dolgoztunk együtt, valószínűleg azért, mert megegyezett a világnézetünk, és ugyanabba az irányba szerettük volna tolni a járás szekerét. Így a tanácselnök abszolút partnerem és támogatóm volt a járás státuszáról szóló referendum eredményeinek realizációja, a Magyar Autonóm Körzetről szóló törvénytervezet megszövegezésére alakított bizottság felállítása, e szövegnek a Járási Tanács ülésén való jóváhagyása, a Megyei Tanács elé terjesztése ügyében, valamint támogatta a lobbizást a megyei tanácsi képviselők körében, valamint a szükséges szakértői véleményezések beszerzését. Valószínűleg ennek az együttműködésnek is köszönhető, hogy nagyon rövid idő, alig két év leforgása alatt a járásban, a városban számos, a magyar oktatás és kultúra szempontjaiból meghatározó jelentőségű intézmény alapítására, szervezésére, illetve fejlesztésére sor kerülhetett. A teljesség igénye nélkül: Beregszászban megoldódik a már megalapított magyar gimnázium elhelyezése a történelmi gimnáziumi kollégium épületében; megalakul az Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház, kijelölődik számára a ma is otthont adó épület, elkezdődik annak színházépületé való átalakítása; bejegyzésre kerül a Beregszászi Főiskoláért Alapítvány, beindul a Főiskola szervezése és működése a járás által a református egyháznak visszaszolgáltatott épületben; bejegyzésre kerül és elkezd működését az első (valószínűleg országosan első) egyházi alapítású középiskola, a Nagyberegi Református Líceum. A római katolikus egyház visszakapja első ingatlanát, az egykori zárda épületét. Külön megállapodás keretében, melynek tárgya a „visszaszolgáltatathatlan”

ingatlanok más épületekkel való helyettesítése, a református egyház tulajdonába kerül több épület, így a püspöki hivatalnak ma otthont adó Fedák kastély is. Rendeződik a görög katolikus és a pravoszláv egyház ingatlanvitája. A pravoszlávok, cserébe egy központi elhelyezkedésű telekért és az új templom megépítéséhez való állami és társadalmi hozzájárulásért, önként visszaszolgáltatják a görög katolikusok történelmi templomát. Sikerül a magyar kormánytól kialakítani egy egymillió dolláros hitelt a még a szovjet időben elkezdett, és a rendszer- és államváltás miatt leállt kórházépítés folytatására.

E szorgoskodásaim idilljét zavarják meg az 1994 tavaszi előrehozott parlamenti választások. Akkor, úgy tűnik, számunkra nagy a tétje, hogy mind a beregszászi magyar körzetben, mind a többi 9 megyei választási körzetben születendő eredménytől függ úgy a beregszászi járási, mint a megyei autonómiaelképzelések további sorsa. A KMKSZ beregszászi szervezete engem jelöl. A szervezet megyei választmánya nem jelentős szótöbbséggel Fodó Sándor elnök jelölése mellett foglalt állást. A beregszásziak – okulva az 1990. évi választások következményeiből, amikor is Fodó hathatós támogatásával lett megválasztva az a kommunista funkcionáriusból hirtelen ukrán nacionalistává vedlett nem magyar személy, aki nem csak a beregszászi autonómiáról szóló törvénytervezet elfogadásának parlamenti kezdeményezésétől zárkózott el, de hozzájárult ahhoz is, hogy a születendő nemzetiségi törvényből kikerüljön a területi autonómiák létrehozásának joga is – ragaszkodtak az indulásomhoz. A másik tábor az akkori magyar kormánykörök támogatásával Fodóhoz ragaszkodnak. Úgy emlékszem, az indulás melletti döntésemet két dolog határozta meg. Az egyik, hogy beregszászi hivatalomban személyesen keresett fel az akkori magyar külügyminiszter, hogy közölje velem Budapest álláspontját, mely szerint ők mindenképpen Fodót támogatják. A másik, hogy ismerve Fodó személyiségét, meg voltam győződve arról, hogy elsősorban mentálisan, de sok más szempontból is teljesen alkalmatlan a parlamenti képviselői feladat ellátására.

E választás folyamatában gyakorlatilag az egész magyar közösség részt vett, ha nem is közvetlenül, mert például a választóköri határain kívül lakott, de a sajtón keresztül, közösségi és privát beszélgetésekben szinte mindenki állást foglalt. Ezen az akár a KMKSZ vezetéssel szembeni bizalmi szavazásnak is tekinthető választáson válik nyilvánvalóvá, hogy a magát már akkor

is a kárpátaljai magyarság egyetlen és legitim képviselőének tekintő társaságot közösségünk tagjainak kisebbsége támogatja csupán.

És most Kijevről. Először csak részben költöztem. A család maradt Ungváron, a fiaim ott jártak iskolába. Az akkori Verhovna Rada (Legfelsőbb Tanács, azaz parlament) szinte egész évben folyamatosan ülésezett. Az új országnak szinte semmiről nem volt törvénye, az állam- és a rendszerváltás egyszerre zajlott, számos új, addig nem létező társadalmi állapotot szült, melyek követelték törvényszintű szabályozásukat. Hetente (hétfőn oda, pénteken vissza) utaztam Kijevbe, jobbik esetben repülőgépen, mikor nem volt járat, akkor vonaton. Úgy emlékszem, ez a családra, elsősorban a feleségemre rótt szinte elviselhetetlen terhet, hiszen én a fizetésemen (ami akkor sem volt jelentős) és a problémáimon kívül akkoriban szinte semmit nem vittem haza.

Maga Kijev nem volt új számomra, hiszen addig is munkahelyi (kommunális beruházási-építészeti) és kisebbségi-érdekérvényesítési ügyben már számos alkalommal megfordultam ott. Sok személyt, különösen a kisebbségi kérdésben szereplőket: aktivistát, szakértőt, illetve csinovnyikot ismertem, és én is ismert voltam már e körökben. Az újdonságot az ukrán parlamenti munka jelentette. Egy-másfél évbe telt, mire megismertem a törvényhozás „kibejárait”, gyakorlatilag külső segítség nélkül kialakítottam a törvényalkotói és képviselői lobbitevékenységem ellátásához szükséges minimális feltételeket. Az akkori szabályoknak megfelelően két képviselői irodában (Kijevben és a körzetben, Beregszászon) két főállású referens-munkatárs segítette a munkámat.

A tulajdonképpeni képviselői, képviselői munka is sajátos módon alakult. A megye tíz személyi választókeretében megválasztott képviselők zöme a megye autonóm (különleges önkormányzati) státuszának jelszavával, de legalábbis az egész megye területére kiterjedő szabad gazdasági övezet elérésének ígéretével szerezte meg a mandátumot. Ezen túlmenően számomra a beregszászi magyar autonóm körzet jogszabályba foglalásának szándéka jelentette volna a fő feladatot. Tevékenységem megkezdése után azonban rá kellett jönnöm, hogy az országos politika szintjén e témák már érdemben nem tárgyalhatók, már csak azért sem, mert a kérdésben illetékes kárpátaljai megyei és beregszászi járási tanácsok sem tartották napirenden. És rövidesen, 1995 májusában, az államelnök és a parlament megkötötte az úgynevezett alkotmányos megállapodást, aminek eredményeképpen 1996-ban elfogadásra került a független

ország első alkotmánya, ami lényegében felszámolta a regionális önkormányzatiság intézményét. Így aztán tevékenységem lényegévé a nemzetiségi kisebbségi jogoknak az elfogadásra kerülő jogszabályokba való megjelenítése vált: például a különböző szintű oktatásokról szóló törvényekbe az anyanyelvi oktatás, illetve az anyanyelv tanulása jogának, az önkormányzati törvénybe a kisebbségi nyelvek hivatalos használata jogának, vagy a választási törvénybe a kisebbségek által lakott területek egy választókörikeretbe foglalása kötelezettségének törvénybe foglalása.

Nagy kihívást jelentett az alkotmányozási folyamatba való bekapcsolódás, melynek hatékonysága növelése szándékával Ion Popescu bukovinai román képviselőtársammal létrehoztuk, és bejegyeztük a Nemzeti Kisebbségek Frakcióközi Egyesülését. A 16 nem ukrán és nem orosz nemzetiségű képviselőből (még ekkor is hivatalosan és nyilvánosan volt bejegyezve mindenkinek a nemzetisége, ami aztán később megszűnt) 15 csatlakozott e csoportosuláshoz (az odesszai polgármester, Eduárd Gurvicz határozottan elzárkózott), melynek nevében, az akkori házszabály szerint a frakciókkal és bizottságokkal egyenrangúan tehattünk javaslatokat és kaphattunk szót a plenáris vitákon. Az ukrán politikumnak a kisebbségi jogok biztosításától való fokozatos elfordulását is jelezte azt, hogy az alkotmányszövegező bizottság e csoportosulás javaslatait következetesen nem vette figyelembe. Így aztán a máig hatályos alaptörvényben, az anyanyelvi oktatáshoz való jogon kívül, a kisebbségi jogok csak általános deklaratív tételekként jelennek meg. Törvényalkotói tevékenységem koronájának a máig érvényben lévő, természetesen professzionális jogászok segítségével megalkotott, 1998 tavaszán elfogadásra került „ombudsman törvényt” tekintem.

A képviselői tevékenység részét képezte a választók ilyen-olyan személyes ügyeiben való eljárás is. A beregszászi járási kórház új komplexuma építése befejezéséhez szükséges, USA dollárban számítva is sokmilliós tétel sikeres kilobbizását mint képviselői tevékenységem egyik eredményét tartom nyilván. Tisztelettel és köszönettel emlékszem vissza Jevhen Marcsuk és Valerij Pusztovojtenko miniszterelnökökre, akik partnereim, támogatóim voltak e projekt megvalósításában. Valószínűleg képviselői időszakom életem egyik legproduktívabb periódusa lehetett, hiszen a képviselői tevékenységen túl részt vettem az UMDSZ újrászervezésében, szerveztem és irányítottam a szovjet megtorlás és

a sztálini terror áldozatainak emléket állító Szolyvai Emlékpark megépítését, és még az Ukrajnai Faluturista Szövetséget is (melynek a mai napig a tiszteletbeli elnöke vagyok) elindításában is részt veszek. Választóközretem magyar polgármestereivel és számos helyi tanácsi képviselővel karöltve létrehozuk a Határmenti Önkormányzatok Szövetségét. Ekkor, aktív közreműködéssel valósult meg a kijevei Magyar Dombon a legkeletibb magyar honfoglalási emlékjel, valamint a Liszt Ferenc emléktábla, és a Kijevei Magyar Ház avatása is.

Képviselői tevékenységem fontos része volt az ukrán–magyar parlamentközi együttműködés elindítása és fejlesztése. Ebben fő segítőm és partnerem Olekszandr Moroz házelnök volt, s személyes közbenjárásának köszönhetően került megkötésre a két törvényhozás együttműködéséről szóló megállapodás. Ennek keretében szűk négy év alatt három hivatalos házelnöki látogatásra került sor. A szokványos parlamentközi baráti társaságok találkozóin túl intézményes munkakapcsolat jött létre a nemzeti kisebbségi, gazdaságfejlesztési, állambiztonsági és környezetvédelmi parlamenti állandó bizottságok között is. A Nyíregyházán és Ungváron megtartott két parlamentközi futballmérkőzés résztvevőivel együtt ukrán részről több mint 140 képviselőt sikerül ilyen-olyan módon részesévé tennem ennek az együttműködésnek.

A négyéves parlamenti ciklusban nem maradtál meg ugyanabban a székben. Miért?

Éppen csak túl voltunk az egypárturalom korszakán és bizonytalankodva kóstolgattuk a többpártrendszer mibenlétét, hiszen az ilyesminek azon a vidéken semmi gyökere, semmi hagyománya nem volt. Akkoriban szinte divat volt a pártonkívüliség, mindenki előszeretettel hivatkozott a függetlenségével. A törvényhozás tagjait 450 személyi körzetben választották meg, tehát ennyi képviselőből kellett volna összeállnia. De a törvényben előírt megjelenési küszöbnek (a szavazópolgárok legalább 50%-a), és a megválasztáshoz szükséges, azon belüli legalább 50%-os támogatottság elérésének szükségessége miatt a választóközretek közel 20%-a végül is abban a ciklusban nem tudott képviselőt delegálni. Így a különböző időszakokban 350–380 képviselőt számláló parlamentben három pártfrakció működött: a kommunista, a szocialista és az Ukrán Nemzeti Mozgalom (közkeletű rövidítése:

RUH) frakciója, melyeknek tagjai együttesen a parlamenti öszlészám felét sem fedték le. Induláskor a regionális csoportok voltak a meghatározóak, az ültetési rend is a körzetszám szerinti sorrendben, megyék szerinti leosztásban történt. Menetközben, a politikai-hatalmi, értsd gazdasági-politikai (indul a nagybani privatizáció és a hatalmi pozíciók újraosztása) áramlatok mentén strukturálódik a parlament – megjelennek a különböző érdekcsoportok körül szerveződő képviselői csoportok. Először a kárpátaljaiak zömével egyetemben a Leonyid Kucsma elnök mögé szervezett „Centrum” képviselőcsoportba kerültem. De mivel a kisebbségi kérdésben követett céljaimhoz ott nem találtam támogatást, idővel a román képviselővel, Popescuval együtt a „Régiók Ujjászületése” fantázianevű, a későbbi miniszterelnök, Milola Azarov vezette csoportosuláshoz csatlakoztunk. E zömében krími, donyecki és odesszai képviselőkből verbuválódott csoportosulás programcélja volt a regionális önkormányzatiság helyreállítása, és szinte minden a nemzeti kisebbségek jogát illető kezdeményezésem (kezdeményezésünk) támogatásra lelt ebben a közegben. Ide tartozik még, hogy e társaság prominenseivel közösen részese voltam a Régiók Pártja alapításának is, melynek végül is nem lettem a tagja, de ez már egy másik történet.

Hogyan kerültél tudományos pályára?

Bizonyos, hogy ez nem tudatos választás volt. Ehhez először is el kellett vesztítenem a soron következő, 1998. évi parlamenti választást. A négy parlamentben töltött évem alatt nagyot változott a világ. Az akkori gazdasági krízis és a lakosság elszegényedése elérte mélypontját. Megváltoztak a választási szabályok. Félig pártlistás, félig személyi körzetes rendszer került bevezetésre. Kárpátalján, a törvény általam kezdeményezett normájának megfelelően, az 5 választói körzet egyike úgy lett kialakítva, hogy az lényegében lefedte azokat a településeket, melyekben a magyarság több mint 80%-a élt. Az így kialakított, a szlovák, a magyar és a román államhatár mentén 200 km hosszan, közel 120 településen lakó 190 ezer választópolgárt, akiknek mindössze 52%-a volt magyar nemzetiségű, magába foglaló körzetben indultam a következő parlamenti mandátumért. Legfőbb riválisom a KMKSZ akkori elnöke, Kovács Miklós lett, annak ellenére, hogy voltak próbálkozásaim a közös választási fellépés megteremtésére. Ennek

keretében felajánlottam a KMKSZ vezetésének, hogy annak fejében, hogy nem akadályoznak képviselői tevékenységem folytatásában, szerződésben kötelezem magamat és szervezetemet, hogy a rákövetkező választásokon az ő jelöltjüket támogatjuk majd, valamint eljártam abban az ügyben, hogy az akkor már a KMKSZ-ben tiszteletbeli elnök Fodó Sándor a Kárpátalján első helyen álló Egyesített Szociáldemokrata Párt választási listáján előkelő helyet kapjon.

Már a kampány során szembesülnöm kellett azzal, hogy a választásokon igazából nem is a másik magyar szervezet jelöltjével, hanem a hatalom ellenszelével kell megküzdenem. Megtörtént a bizalomvesztés, és most már nem őseim „bűnei”, de már saját ténykedésem okán. Minden negatív előjel ellenére bíztam abban, hogy a szerintem igen eredményes (legalábbis megyei összehasonlításban) parlamenti teljesítményem, amiről „természetesen” a választópolgároknak is tudniuk kell, átsegítenek ezeken az akadályokon. De nem így történt.

Az így befejeződött parlamenti munkaviszonyom felszámolásának intézése közben találkoztam a parlament Jogi Intézetében tevékenykedő korábbi tudós konzultánsaimmal, akik sajnálkozva választási sikertelenségemen felajánlották, hogy menjek hozzájuk dolgozni, mert már régóta keresnek szakembert a nemzeti kisebbségek jogának területére. Jogi végzettségem nem lévén, egyetemi beiratkozásom ígérvénye mellett, az intézet igazgatója tudományos munkatársként alkalmazott. 1998-ban immár a feleségem és kisebbik fiam is Kijevbe költözött.

Még nem kaptam kézhez a jogi diplomát, amikor átkerültem az akadémia állam- és jogtudományi intézetébe, még a beregszászi magyar autonóm körzet létrehozásával kapcsolatos tevékenységemből fakadó ismerőseim által. Ennek az ismeretségnek a története a következő. Az autonóm körzetről megalkotott törvénytervezet elfogadási eljárásának elindításához mindenképpen szükség volt tekintélyes, lehetőleg az akadémiai szférában mozgó jogászok pozitív, hivatalos szakvéleményére is. A Magyarok Kijevi Egyesületének közigazdász aktivistája, Szopkó László professzor mutatott be még 1992 nyarán Jurij Semsucsenko akadémikusnak, akit akkor neveztek ki az akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének igazgatójává. Mivel akkoriban a beregszászi autonómiakezdemenyezés témája eléggé közismert volt, a frissen kinevezett igazgató Volodimir Denisov professzor

vezetésével egy jogászcsoporthoz bízott meg, hogy vizsgálja meg a kérdést: e munka során több napot töltöttek Beregszászon és a járás falvaiban, élvezve a magyaros vendégszeretetet. Az ekkor kialakult emberi kapcsolatok, a kisebbségjogi törvényalkotás területén való képviselői aktivitásom, valamint a témában addigra már megjelent publikációim együttesen kellettek ahhoz, hogy még a jogi diplomám kézhezvétele előtt, 2001-től a nevezett intézmény munkatársa lehessek.

Ennek az autonómia-tervezetnek, amiről a vélemény készült, van valami köze ahhoz, amit Gajdos István az első parlamenti képviselőisége idején (2002–2006) beterjesztett a parlamentbe?

Nem, nincs köze. Az egy teljesen más koncepció. A Gajdos-féle tervezet a kulturális autonómiáról szóló elképzelés, mely próbál értelmet adni az ukrainai nemzetiségi kisebbségekről szóló 1992. évi törvény 6. cikkének, melyben meg van hirdetve a nemzetiségek joga a kulturális autonómiára. A beregszászi magyar autonóm körzetre vonatkozó elképzelés pedig, az 1991. december 1-jei helyi referendum alapján, az ukrainai nemzetiségi jogok 1991. évi deklarációjában kilátásba helyezett nemzetiségi közigazgatási egységnek a modellje kívánt lenni, mint területi jellegű, nemzetiségi alapú közigazgatási autonómia.

Megvan a jogi diploma, majd a kandidátusi disszertáció, a munkahely egy akadémiai intézetben, és akkor fogod magad és 5 évre eljössz ide Budapestre. A nagykövetségen a kereskedelmi és gazdasági misszionáriusnak a vezetője vagy. Ez hogyan alakult?

Valószínűleg ez is része az állandó vándorlásból álló sorsomnak. Ennek a lakhelyváltásnak volt mind családi, mind baráti-kapcsolati összetevője. A családi része, hogy ekkor a kisebbik fiam már Budapesten volt egyetemista, így amikor felcsillant ez a munkalehetőség, a feleségem azonnal az utazás mellett döntött. A kapcsolati pedig a Vaszil Durdineccel való ismeretségem. Róla tudni kell, hogy a független Ukrajna korszakának ő a legnagyobb formátumú kárpátaljai származású politikus-közéleti személyisége. Pályafutása során több miniszteri posztot töltött be, volt parlamenti elnökhelyettes, miniszterelnök-helyettes és egy fél évig ügyvezető miniszterelnök is. Amikor is pályafutása záróakkordjaként

Leonyid Kucsma elnök kinevezte budapesti nagykövetnek, a rá jellemző alapossggal válogatta össze követségi munkatársait. Engem kért fel a nagykövetség mellett működő kereskedelmi-gazdasági misszió vezetésére. Bár az említett első ok miatt azonnal igent mondtam, kinevezésem-kiutazásom több mint fél évre elhúzódtott, mert az illetékes szolgálat nem volt hajlandó megadni az államtitok-hozzáférési engedélyt. És ezen sem a bírósági perrel való fenyegetőzésem, sem a politikai kapcsolataim mozgósítása nem tudott változtatni. Személyes beszélgetésen sem voltak hajlandók megmondani ennek okát. Szerintem mellébeszélésként mondták azt, hogy olyan széles kapcsolatrendszerrel rendelkezem, amit nem képesek kellő mélységben lenyomozni, ezért nem tudnak állambiztonsági szempontból minősíteni. Durdinec már Budapestről telefonált, hogy mi van Tóth, maga nem akar jönni? Mondom, ember, hogyne akarnék, de nem engednek. Másnap telefonáltak az államelnöki hivatalból (ott döntenek a magas rangú diplomáciai kinevezésekről), hogy készen vannak az irataim, vigyem át őket a külügyminisztériumba és mihamarabb induljak kiküldetési helyemre.

Ez a tudományos beosztásodhoz képest előre- vagy hátralépés volt?

Oldalmozgásnak nevezném talán. Ez a diplomáciai hierarchiában tanácsosi rangot, a követségen belül egy önálló részleg vezetését, a budapesti nagykövetségen első beosztott híján a nagykövet utáni második méltóságot jelentette. Talán nagyképűségnek hangzik, ha elmondom, hogy ebben a pozícióban is sikerült valamit alakítanom. Amihez megvoltak az adottságaim, hiszen volt adminisztratív és gazdasági vezetői gyakorlatom, rendelkeztem bizonyos tapasztalatokkal a külgazdaság, a határ menti és határokon átnyúló települések közötti együttműködés területein is. Még kommunális főmérnökként én hoztam létre az első valóban működő ukrán-magyar vegyesvállalatot (az ungvári Aqwabuild-et), és Beregszászon is számos ilyen konstrukció létrehozásánál babáskodtam. Ismertem az országot, ismertem a nyelvet, a közeget, tudtam, ki-kicsoda, és számos ismeretsséggel, kapcsolattal rendelkeztem felsőbb politikai körökben is. Ezért könnyen tudtam kontaktust teremteni, partnerkapcsolatokat építeni, illetve elősegíteni ilyenek kialakítását, konferenciákat, rendezvényeket, települések, régiók közötti együttműködéseket, beruházási projekteket stb. szervezni. Eredményes időszak volt. Hozzá kell tennem, hogy én magam

üzlettel soha nem foglalkoztam, csak az üzleti környezet kialakításával. Mivel hivatalosan nem a külügy-, hanem a gazdasági minisztérium képviselőjét láttam el, jelentős önállósággal is rendelkeztem a követségen belül.

Ennek az időszaknak is volt egy sajátos magyar vonatkozása: a Magyarul Beszélő Kereskedelmi Tanácsosok Klubja, melynek tagjaival – Lukács László, Kolozsvári András, Csémi Tamás (Csehország), Škrilec Ksenija (Szlovénia), Rejtő Péter (Ausztria), Csíszmár Mária (Szlovákia), Incze Emil (Románia), Uzunova Liána (Bulgária) – nagyon kellemes baráti és szakmailag hasznos közép-európai magyar nyelvű együttműködést sikerült kialakítani.

Ezután vissza Kijevbe – és ahelyett, hogy tovább építenéd a tudományos karriert, elindulsz a 2007-es parlamenti választáson. Miért?

Bár lekötött, és szabad mozgásomban is jelentősen korlátozott a diplomata munkaköröm, illetve státuszom, a kárpátaljai magyarság ügye továbbra sem került háttérbe. Továbbra is az UMDSZ tiszteletbeli elnöke voltam, valamint elláttam a Szolyvai Emlékpark Bizottság elnökének feladatait is. A 2004 végén lezajlott „narancsos forradalomnak” a nemzeti kisebbségek, így az ukrainai magyarság számára is számos negatív következménye lett. Egyre-másra születtek a közélet különböző területein az ukrán nyelv kizárólagosságát meghatározó jogszabályok, többek között ekkor vált a főiskolai-egyetemi felvételi alapfeltételévé a kizárólag ukrán nyelven letehető emelt szintű érettségi. Ez gyakorlatilag értelmetlenné tette az Ukrajinában felsőbb szintű oktatási intézménybe bejutni szándékozók számára a magyar (vagy bármilyen egyéb kisebbségi nyelvű) középszintű oktatásban való részesülést. Kompenzálendő e hátrányt, döntés született a kisebbségek nyelvén működő általános oktatási intézmények fokozatos kétnyelvűvé (kisebbségi-államnyelvű) tételéről. Pár hónap alatt érezhetően, statisztikailag egyértelműen kimutathatóan visszaesett az érdeklődés a magyar tannyelvű oktatás iránt.

Változtatandó e helyzeten, sürgősen partner, szövetséges után kellett nézni az új hatalom berkeiben. Ekkor jött közbe, hogy a „narancsos” politikai táboron belüli feszültség feloldásának szándékával 2007 őszén előrehozott parlamenti választásokat írtak ki. A vonatkozó jogszabály kizárólagosan listás szavazást írt elő,

tehát mandátumot csak valamely, a parlamenti bejutási küszöböt átlépő párt listájáról lehetett szerezni. A KMKSZ vezetése budapesti támogatással a kisebbségellenes intézkedéseket generáló jobboldali pártokkal kötött megállapodást. Az UMDSZ, Olekszandr Morozsal való személyes kapcsolatom alapján, az ukrán szocialistákkal keresett és talált választási szövetségest és politikai partnert.

Mint arról már szoltam, parlamenti képviselő koromból nagyon jó volt a kapcsolatom Alekszandr Moroz házelnökkel, aki egyben az Ukrán Szocialista Párt vezetője is volt. Mai napig úgy tartom, hogy talán ő volt az egyetlen karakteres, tisztességes, igazán nemzeti érdek mentén közhasznú tevékenységet folytató vezető embere ennek az országnak. Az egyetlen – legalábbis azok közül, akiket sikerült közelebről is megismernem. A szocialistákkal való megállapodás része volt számos kisebbségbarát intézkedés (kisebbségbarát oktatási rendszer, új nyelvtörvény, kulturális autonómiatörvény elfogadása stb.) meghozatalának elősegítése, valamint befutó hely a választási listájukon. Bár az UMDSZ hozta a szerződésben vállalt kötelezettségét, Kárpátján a párt támogatottsága meghaladta a bejutási küszöböt jelentő 3%-ot, országos szinten néhány ezer szavazat híján kimaradt a parlamentből. Így aztán budapesti kiküldetéselem lejártával, nem parlamenti képviselőként, hanem az állam- és jogtudományi intézet tudományos főmunkatársaként tevékenykedtem tovább.

Az ukrán politikummal való együttműködésnél maradva, ki szeretnék térni az e területen megélt eddigi egyetlen sikertörténetre. Visszatérve Kijevbe, a választási kudarc ellenére tovább kerestem a megoldást az akkor regnáló hatalom kisebbségellenességének ellensúlyozására. E kérdésben több beszélgetést folytattam régi partneremmel, akkor a Régiók Pártja színeiben parlamenti képviselő Ivan Popescuval, aki bemutatta nékem és bevonta beszélgetéseinkbe Vagyim Kolesznyicsenkót, a Szevasztopol városából származó parlamenti képviselőt, aki a legbefolyásosabb és legtömegesebb orosz mozgalom, az Orosznyelvű Ukrajna vezetője volt. Tárgyalásaink eredményeként fogalmazódott meg és került aláírásra a három meghatározó ukrain kisebbséget – magyar, román, orosz – reprezentáló szervezet együttműködési megállapodása, melynek lényege az országon belüli közös fellépés, a nemzetközi szervezetek (ENSZ, ET, EBESZ stb.) irányában folytatott közös petíciózás volt. E hármas szövetség kötött együttműködési megállapodást 2009 őszén a Régiók Pártja államfőjelöltjével, Viktor Janukoviccsal. Ezt a

megállapodást tekintem olyannak, melyet ukrán viszonylatban kivételesen mindkét megállapodó fél maradéktalanul teljesített. Így a jelölt nem csak az oroszajkúak között, de a magyarok és a románok lakta vidékeken is megszerezte a többség, számos helyen az abszolút többség támogatását. A megválasztott elnök rövid úton intézkedett számos, elsősorban a kisebbségi oktatás területét negatívan érintő jogszabály megváltoztatásáról, valamit arról, hogy 2012. évi őszi választásokon (ezt ismét vegyes rendszerben bonyolították) mind a magyar, mind a román szervezetek vezetői a Régiók Pártja listáján parlamenti mandátumhoz jussanak. E megállapodás végrehajtása koronájának a 2012-es nyelvtörvényt, hivatalos nevén a „Az állami nyelvpolitika alapjairól szóló törvényt” tekintem, mely véleményem szerint Európában is egyedülálló módon, a Nyelvi Karta szellemének és betűjének megfelelően úgy határoz meg jogokat és lehetőségeket a kisebbségi nyelvek és azok beszélői számára, hogy közben nem szűkíti az államnyelv hivatalos használatának lehetőségét. Számomra ez azért is fontos, mert e jogszabályt mind az alapkoncepció, mind számos normatív előírása tekintetében saját szerzői anyagomnak tekinthetem.

Végigtekintve azon, amiről beszéltünk, és belegondolva abba, amit fel sem hoztunk, adódik a kérdés, hogyan tudtad erkölcsileg túlélni a dolgokat, ép maradni? Mennyire volt sodródás a pályád, s mennyi volt benne a tudatosság?

Ezen nem gondolkodtam el így. Azt hiszem, az az adottságom a legfontosabb, hogy ha valamivel foglalkozom, akkor minden erőmmel rajta vagyok, s minden időmet rászánom. Odafigyelek. Érdekel. Soha nem neveztem magam kisebbségi politikusnak. Parlamenti képviselőként is egy körzetet képviseltem, a kisebbségi ügy ennek egy része volt. A parlamenti időszak kivételével soha nem a politizálásból éltem, kisebbségi politizálásból pedig sohasem, mindig volt civil foglalkozásom, ami a családom megélhetését biztosította. A politikainak nevezhető, immár huzamosabb ideje betöltött pozícióm az UMDSZ tiszteletbeli elnöksége, ami valójában sem konkrét jogokkal, sem kötelezettségekkel, és természetesen javadalmazással sem jár együtt, számomra mégis fontos, mert egy olyan státusz és talán eszköz is, amely feljogosít arra, hogy kisebbségi, és kifejezetten magyar ügyekben különböző kiejvi fórumokon megszólalhassak.

Úgy érzem, a befutott pályám alakulásában egyaránt jelen volt a tudatosság és a sorsszerűség is. Talán utóbbiból valamivel több lehetett. Abban, hogy eddig úgy tudtam a dolgaimat végezni, hogy nem kellett emberileg konfliktusba kerülnöm sem opponenseimmel (egyik-másik KMKSZ vezető kivétel talán), sem partnereimmel, sem feletteseimmel, sem beosztottaimmal, sem saját magammal, valamint, hogy teljes lelki nyugalommal tudok szembe nézni ellenőrrel, rendőrrel, nyomozóval – alapvető szerepe volt, van a családi háttérnek, a feleségemnek. A feleségek általában hajlamosak főnökfeleséggé válni, és mint ilyenek, megkövetelni férjüktől az e státusszal vélten járó anyagi javak előteremtését, ami szinte mindenkor elvtelen alkuk, megalkuvások árán érhető el. Rám nem nehezedett ilyen kényszer, magamnak pedig elég sajátosság a viszonyom az anyagiakhoz, amit röviden úgy jellemeznék, hogy nem érdekel. Talán ezért nincs is és nem is volt pénzem. Valószínűleg ezt tudja a pénz is, és ezért én sem érdeklém őt. Lehet, hogy ebben van az erkölcsi túlélés titka?

Sikeresnek tartod az UMDSZ működését? Az összes hullámvölgygel együtt?

Semmiképpen nem tartom sikeresnek. Egyáltalán a kárpátaljai, ukrainai magyar kisebbségi politizálást nem tartom sikeresnek. Ennek a beszélgetésnek a formátuma nem ad lehetőséget arra, hogy bővebben kibontsuk e témát, ezért röviden csak annyit, hogy a fentebb büszkén említett számos siker (vagy annak is nevezhető) történet ellenére, melyek zömét UMDSZ színekben, UMDSZ-es partnereimmel éltünk, valósítottunk meg, látván-látva a végeredményben azt a helyzetet, melyben a kárpátaljai magyarság a 21. század második évtizedére találta magát, bármiféle sikerről beszélni eretnkség volna.

Két társadalmi munka van, amit nagy előszeretettel és lassan már 20 éve végzel: az egyik a Szolyvai Emlékpark Bizottság, ami közismert, a másik, amivel magyar nyelven, magyar közegben még nem is találkoztunk veled kapcsolatban: a Falusi Zöldturizmus ukrainai országos szövetségének tiszteletbeli elnöke vagy.

Valóban, mind a Szolyvai Emlékpark Bizottság elnöke, mind az Ukrainai Falusi Zöldturizmus Szövetség tiszteletbeli elnöki címeinek

viselése, mind a velük járó teendők ellátása nagy megtiszteltetés számomra. Természetesen ezeknek is megvan a maga története.

A múlt század kilencvenes éveinek elején minden magyarsággal kapcsolatos ügy, így az immár majdnem szabadon kutatható „málenkij robot” tematika is az akkori egyetlen magyar szervezetnél, a KMKSZ-nél volt. Én, mint a szervezetben az anyagi-műszaki-szervezési ügyek felelőse, a vezetésből való kiválásom idejére (1992) két jelentősebb építkezési-beruházási projekt elindításán serénykedtem. Az egyik a szervezet székházának Ungvár egyik központi elhelyezkedésű telkén való megépítése, a másik a Szolyván, az egykori fogolytábor temetőjének maradványán egy emlékpark létrehozása volt. Amikor távoztam a KMKSZ-ből, közös megegyezéssel úgy döntöttünk, hogy a székházzal kapcsolatos dokumentációt átadom az elnökségnek (egyébként a telket hamarosan eladták, és a szervezet központja azóta is egy jellegtelen, kisebb családi házban található), de Szolyvát megtartom, és néhány elvbaráttal közösen a „Kárpátalja” névre hallgató alapítvány keretében visszük tovább. Így az immár eltelt két és fél évtized alatt ez is egy majdnem kerek, majdnem sikertörténet, mely nem csak az emlékpark létrehozását, hanem a tragikus események tudományos igényű feltárását, valamint e sorstragédiánk Ukrajnában való hivatalos elismertetését is magába foglalja.

Természetes, hogy a Falusi Zöldturizmus mozgalom megalakításában való részvételemnek is magyar gyökerei voltak. Még képviselői időszakom első hónapjaiban magyar gazda mozgalmi aktivistánk, Ádám Barna a kedves nejéve, és kijevei ismerősünkkel a Vasziljev házaspárral közösen szerveztek egy baráti találkozót a Beregvár Szanatóriumban, melyre meghívták Magyarországról Csáki Csabát, a Közép-európai Faluturista és Falusi Vendéglátó Szövetség elnökét. E beszélgetés keretében hallottam először a falusi vendéglátás lényegéről, mint a falun élőknek az állam által támogatott tevékenységéről, amely mint pótlólagos jövedelemforrás jótékony hatással van a falusi életmód fenntartására, a népi hagyományok ápolására, elősegíti a falu lakosság megtartó erejét. A Csáki által itt és így elhintett mag jó talajra talált. Vasziljevék, bevonva számos, a téma iránt érdeklődő kijevi, többnyire agrárértelmiségi és újságíró ismerősüket, és az én politikai befolyásomra támaszkodva hamarosan (1996-ban) bejegyezték az Ukrainai Falusi Zöldturizmusért Szövetséget, melynek elnökévé Volodimir Vasziljevet, tiszteletbeli elnökévé pedig szerénységemet

választották. Ebben a felállásban, immár csaknem két évtizede működtetjük e szervezetet, melynek köszönhetően Ukrajnában, így Kárpátalján, azon belül szülőfaluamban, Zápšonyban is a falusi vendéglátás, mint az önfoglalkoztatás egyik formája jelentős teret nyert.

E témának is a törvényalkotás területén ágyaztam meg. Történetesen azzal, hogy a háztáji gazdaságról szóló törvény elfogadásakor (2003) a falusi zöldturizmust, mint e területen történő gazdasági tevékenységet sikerült bevezetnünk az ukrán törvénykezésbe, és ez által mentesíteni mindenféle adózási és engedélyezési kötelezettségtől. Bár az ukrán államtól nem kapunk támogatást, de számos külföldi alapítványnak köszönhetően a szervezetnek ma már van folyóirata, internetes oldala, konferenciákat, egyéb szakmai összejöveteleket szervezünk. Mint a civilszféra képviselői, részt veszünk a témánkat érintő jogszabályalkotó munkában is. Ukrajnai ismertségem így nem csak a kisebbségi kérdésben, de a faluturizmus területén való tevékenységnek is köszönhetem.

Ukrajnában sorsdöntő események zajlanak, nemcsak az ország, de Európa jövőjét is befolyásolhatják. Hogy látod, a kárpátaljai magyarság milyen esélyekkel indul ebben az új világban, ami most formálódik a szemünk előtt? Ebben nyilván szerepet játszik a magyarországi politika is (állampolgárság, választójog stb.).

Nem is oly rég Kárpátalján még arról beszéltünk, hogy minden gazdasági, társadalmi és egyéb nehézsége ellenére, milyen jó, hogy nekünk – nagyszüleink, szüleink nemzedékével ellentétben – nem kell szembenéznünk háborús konfliktussal járó kihívásokkal. Most már ezzel a gondolattal sem nyugtathatjuk magunkat, és próbálhatjuk alátámasztani a szülőföldön maradás-boldogulás lehetőségességének-szükségességének álláspontját. Mindeközben, az utóbbi évtizedekben az Ukrajnát érő fordulatok, váltások közepette gyakorlatilag felszámolódtak, illetve saját maguk paródiájává degradálódtak az egyén létéhez elengedhetetlen társadalmi rendszerek (foglalkoztatás, egészségügy, közoktatás, közbiztonság, igazságszolgáltatás stb.), minek eredményeként jelentősen megnehezültek az életfeltételek, életlehetőségek, az egyén érvényesülésének feltételei. Ma már számos esetben a fizikai túlélés lehetőségei sem biztosítottak. Meglátásom szerint ez hatványozottan

igaz a kisebbségek által lakott vidékekre, és az egyébként is hátrányos helyzetben lévő kisebbségi személyekre. Ezért ma már a helyben maradás, helyben való boldogulás szükségességének, célszerűségének, értelmének megideologizálása egy olyan gondolatvilág, mentalitás fenntartása, ami a racionalitás keretein belül hordozná az ígéretét annak, hogy bármelyik kárpátaljai magyar nemzetiségű fiatalember számára létezik annak a lehetősége, ami énnékem eddig sikerült, azaz el tudjon libikólkázni az itteni életben. Ma ezt a hitet fenntartani nagyon nehéz feladat. Úgy vélem, a közelmúlt évtizedei egyértelmű kudarckokat hoztak a kárpátaljai magyarság számára. És minél tovább, annál kevesebb az esélye annak, hogy ezt valamiféle olyan mederbe lehessen terelni, hogy ez a közösség magát újra tudja termelni és valamilyen felemelkedési pályára tudjon kerülni.

Más kérdés az, hogy mit tettünk, illetve tehattunk volna mi saját magunk, a kárpátaljai magyar szervezetek, vezetők, illetve a mindenkori magyar kormány e szinte kilátástalanná fajult helyzet elkerülése érdekében. Szerintem nem sokat, és amit mégis, azoknak egy része legalábbis az egyszerű ésszerűség szempontjaiból nehezen értelmezhető. Zömében negatív előjelű, de legalábbis nagyon ellentmondásos eredmények születtek. Például nehezen, vagy inkább sehogyan sem tudom értelmezni azt, hogy az akkori, magát ugyancsak nemzetinek aposztrofáló magyar kormány az 1990-es évek elején miért nem állt ki a jog szempontjaiból teljesen szabályos, legitim beregszászi autonómiaprojekt mellett. Mert az már bizonyosan túlértékelése volna saját szerepemnek, amennyiben azt vélném, hogy azért nem, mert legalábbis részben a személyemhez is kötődött, és mert az akkori KMKSZ-beli ellenlábasaik ennek, ha sunyítva is, de ellenzői voltak. Ugyanez vonatkoztatható a Határmenti Önkormányzatok Szövetsége szerveződésre is, amelyről az egymást váltó kormányok még tudomást sem voltak hajlandók venni, nemhogy támogatni annak munkáját. És ide sorolnám az elért tanulmányi eredmények alapján egyértelműen a legsikeresebb középoktatási projektünket, a beregszászi Bethlen Gábor Gimnáziumot, mely 25 év múltán is azokban a volt kollégiumi helyiségekben kénytelen meghúzni magát, melyekhez a közbenjárásomnak köszönhetően jutott indulásának időszakában. A támogatására vonatkozó kérelmeket azzal utasítják el, hogy ukrán állami intézményről lévén szó – nem támogatható. Ugyanakkor a beregszászi, szintén állami tulajdonú színház, gyakorlatilag

kizárólagosan magyar pénzből fejlődik. A legellentmondásosabb a Magyarország által a határon túlra, így Kárpátaljára is eljuttatott úgynevezett „nevelési-oktatási” támogatás, mi több, improduktív program, mely nem intézményt, de nem is munkatársakat, hanem magát a beiskolázást támogatja. Vagyis azért adunk a szülőknek pénzt, mert a gyereket magyar iskolába, és nem kiválóan felszerelt, felkészült, dolgukat magas színvonalon ellátó pedagógusokkal dolgozó iskolába járattja. Így aligha erősítjük fiataljaink versenyképességét.

Számos intézkedés megítélése a változó időben és az adott személy aktuális érdeke szempontjából idővel átértékelődik. Ilyen például a magyar „visszahonosítás”, más néven „állampolgárosítás” intézményének értékelése. Míg korábban a helyben maradás elősegítése szempontjából sokan bíráltuk e jogintézményt, ma Kárpátalja viszonylatában számos személy számára a megélhetés, és sajnos gyakran a fizikai túlélés lehetősége biztosításának legkézenfekvőbb eszközévé vált, azzal együtt, hogy kivándorlást serkentő hatása szinte katasztrofális a közösség megmaradása szempontjából. Ugyanakkor például a magyarországi választójog kiterjesztése a kárpátaljai magyarok körében szinte visszhang nélkül maradt.

Úgy vélem, hogy a kárpátaljai magyarok egyre kevésbé látják saját jövőjüket a magát egyre mélyebbre tornázó Ukrajnában, és azok az intézkedések, melyek ennek ellenkezőjéről lennének hivatottak meggyőzni őket nem csak hogy nem elégségesek, de gyakran egyszerűen elhibáztak.

Ma így emlékszem az elmúlt időkre és így értékelem jelenünket és jövőt illető kilátásainkat.

Köszönjük a beszélgetést.